

PRACE

Instytutu
Europy
Środkowej

Łukasz Lewkowicz

Niewykorzystane sąsiedztwo? Ukraina w polityce zagranicznej Republiki Słowackiej (1993-2020)

PRACE Instytutu
Europy
Środkowej

Recenzenci Prof. Alexander Duleba,
Uniwersytet Preszowski (Słowacja)
Dr Juraj Marušiak,
Słowacka Akademia Nauk (Słowacja)

Seria Prace Instytutu Europy Środkowej
Numer 7/2021
Redakcja serii Beata Surmacz i Tomasz Stępniewski

Copyright Instytut Europy Środkowej
ISBN 978-83-66413-51-1
Wydawca Instytut Europy Środkowej
ul. Niecała 5
20-080 Lublin
www.ies.lublin.pl

Korekta Anna Pietroń
Projekt okładki i skład www.targonski.pl
Fotografie na okładce © VladSV | [shutterstock.com](https://www.shutterstock.com)
© 63ru78 | [shutterstock.com](https://www.shutterstock.com)
© noomcpk | [shutterstock.com](https://www.shutterstock.com)

Druk www.drukarniaakapit.pl

PRACE

Instytutu
Europy
Środkowej

Łukasz Lewkowicz

Niewykorzystane sąsiedztwo? Ukraina w polityce zagranicznej Republiki Słowackiej (1993-2020)

Spis treści

Tezy	7
Wstęp	9
1. WSPÓŁPRACA POLITYCZNA	13
1.1. Obojętne sąsiedztwo: relacje słowacko-ukraińskie w latach 1993-1998	13
1.2. Nowe otwarcie na Ukrainę w latach 1998-2013	16
1.3. Słowacka kakofonia wobec kryzysu rosyjsko-ukraińskiego	23
2. WSPÓŁPRACA EKONOMICZNA I ENERGETYCZNA	33
2.1. Wymiana handlowa, inwestycje i współpraca ekonomiczna	33
2.2. Współpraca energetyczna: sojusz dwóch państw tranzytowych	41
3. WSPÓŁPRACA SPOŁECZNA I TRANSGRANICZNA	51
3.1. Kwestia rusińska i problematyka etniczna we wzajemnych relacjach	51
3.2. Współpraca transgraniczna: geneza, struktury, finansowanie	60
4. PODSUMOWANIE I PERSPEKTYWY WSPÓŁPRACY	73
BIBLIOGRAFIA	79
Spis map i tabel	82

Tezy

Polityka zagraniczna Republiki Słowackiej (Słowacji) wobec Ukrainy w latach 1993-2020 miała charakter sinusoidy, stanowiła bowiem w dużym stopniu wypadkową polityki wewnętrznej i zagranicznej kolejnych słowackich rządów i prezydentów. W okresie rządów Vladimíra Mečiara Ukraina pozostawała w cieniu relacji z Rosją i odgrywała marginalną rolę w słowackiej polityce zagranicznej. Po dojściu do władzy proeuropejskiej koalicji z Mikulášem Dzurindą na czele doszło do progresu we wzajemnych relacjach.

Istotnym wydarzeniem wpływającym na rozwój stosunków międzypaństwowych był kryzys na wschodzie Ukrainy. Słowacja zajęła wtedy dość niejednoznaczne stanowisko wobec konfliktu rosyjsko-ukraińskiego. Widoczne były również różnice w samym obozie rządzącym (m.in. spór na linii prezydent Andrej Kiska–premier Robert Fico). Szansę na rozwój bilateralnych relacji stanowi polityka zagraniczna nowego rządu Słowacji.

Ukraina pozostaje ważnym partnerem Republiki Słowackiej w dziedzinie wymiany handlowej. Wydaje się jednak, że potencjał wzajemnej współpracy gospodarczej nie jest w pełni wykorzystany. Najbardziej perspektywicznymi obszarami dla dwustronnej współpracy gospodarczej są m.in. energetyka, infrastruktura, modernizacja bazy produkcyjnej, rolnictwo i przemysł spożywczy, technologie ochrony środowiska oraz przemysł drzewny. Dużym wyzwaniem dla obu państw pozostaje realizacja projektu Nord Stream 2.

Ważną rolę we wzajemnych relacjach odgrywa współpraca społeczna. Istotny element relacji słowacko-ukraińskich stanowi także problematyka mniejszości rusińskiej. Słowackie władze traktują Rusinów i Ukraińców jako członków dwóch różnych mniejszości narodowych (Rusini są trzecią największą grupą narodową na Słowacji). Na Ukrainie natomiast Rusini wciąż nie są oficjalnie uznawani za mniejszość narodową. W 2012 r. wpisano jednak język rusiński na listę języków regionalnych tego państwa. W obu krajach od lat funkcjonuje szereg różnego rodzaju organizacji mniejszościowych. Warte odnotowania jest, że od 2014 r. na Słowację przyjeżdża coraz więcej pracowników i studentów z Ukrainy.

Przyszłościowa wydaje się dobrze rozwinięta słowacko-ukraińska współpraca transgraniczna. Istotną rolę w tym zakresie odegrał powołany w 1993 r. Euro-region Karpacki. W ostatnich latach tworzone były także dwustronne sieci powiązań pomiędzy lokalnymi i regionalnymi samorządami terytorialnymi Słowacji i Ukrainy.

Działalność transgraniczna była możliwa w dużym stopniu dzięki specjalnym programom Unii Europejskiej: Europejskiemu Instrumentowi Sąsiedztwa i Partnerstwa i Europejskiemu Instrumentowi Sąsiedztwa. Korzystano również z funduszy norweskich i Europejskiego Obszaru Gospodarczego. Dzięki nim udało się zrealizować szereg projektów infrastrukturalnych, administracyjnych, ekologicznych i społecznych. Wciąż istnieje jednak wiele barier współpracy dotyczących rozwoju gospodarczego, zarządzania granicami oraz przeciwdziałania przestępczości zorganizowanej i nielegalnej migracji.

Wstęp

Republika Słowacka i Ukraina nie mają zbyt długiej tradycji wzajemnych relacji. Są to państwa nowe na mapie politycznej Europy, powstałe w pierwszej połowie lat 90. XX w. po rozpadzie Związku Radzieckiego (ZSRR) i Czechosłowacji. Ukraina uzyskała niepodległość pod koniec 1991 r., Słowacja natomiast na początku 1993 r. Ukraina jest największym pod względem powierzchni i potencjału demograficznego państwem sąsiadującym z Republiką Słowacką, jednocześnie tych dwóch sąsiadów łączy zaledwie 98-kilometrowy odcinek wspólnej granicy. Istotnym czynnikiem wpływającym na rozwój wzajemnych relacji jest koncentracja życia politycznego Słowacji w Bratysławie, która znajduje się w zachodniej części kraju. Bliska odległość słowackiej stolicy od

Wiednia, Budapesztu i Pragi od początku bardziej sprzyjała rozwojowi intensywnych kontaktów z Austrią, Węgrami i Czechami niż współpracy z odległym Kijowem. Ponadto – pomimo olbrzymiego rynku zbytu, jaki stanowi Ukraina – wzajemne obroty handlowe nie były zbyt duże. U progu niepodległości wyzwaniem dla obu stron było dokończenie rozpoczętego przez stronę czechosłowacką w okresie komunistycznym projektu budowy kompleksu metalurgicznego w Krzywym Rogu na Ukrainie. W ubiegłych latach istotny problem w bilateralnej agendzie stanowił kryzys gazowy w 2009 r., który dotkliwie dotknął gospodarkę Słowacji. Należy podkreślić, że słowackie elity polityczne zawsze patrzyły na relacje z Ukrainą przez pryzmat stosunków z Rosją, co powodowało w ostatnich dekadach wiele nieporozumień w słowacko-ukraińskich stosunkach dwustronnych. Aktualnie dużym wyzwaniem dla dyplomacji Słowacji jest kwestia aneksji Krymu i konflikt na wschodzie Ukrainy, a także polityka energetyczna Rosji.

Celem niniejszej publikacji jest analiza współczesnych relacji Republiki Słowackiej z Ukrainą na trzech płaszczyznach: politycznej, ekonomicznej i społecznej. Zakres chronologiczny badań obejmuje lata 1993–2020. Cezurę początkową wyznacza powstanie niepodległej Słowacji 1 stycznia 1993 r., natomiast datę końcową stanowi zakończenie rządów Petera Pellegriniego w lutym 2020 r. Niektóre fragmenty pracy odnoszące się do historii wzajemnych relacji obejmują także lata wcześniejsze. W tekście odniesiono się również do

założeń polityki zagranicznej obecnego rządu Słowacji na lata 2020-2024. Ponadto w podsumowaniu przedstawione zostały prognozy dotyczące przyszłych stosunków Słowacji i Ukrainy.

Stosunki słowacko-ukraińskie są praktycznie nieobecne w polskiej literaturze przedmiotu. Informacje o tej problematyce o charakterze przyczynkowym ukazały się w publikacjach dotyczących polityki zagranicznej i stosunków międzynarodowych. W tym kontekście na uwagę zasługują autorzy analizujący politykę zagraniczną Republiki Słowackiej: Krzysztof Żarna, Piotr Bajda i Radosław Zenderowski. O polityce zagranicznej Ukrainy całościową monografię przygotował Eugeniusz Mironowicz. Warto wskazać również publikacje Beaty Surmacz, Walentego Baluka i Tomasza Stępniewskiego. Należy podkreślić, że na temat konfliktu na wschodzie Ukrainy i podejścia do niego członków V4 publikowane są liczne analizy eksperckie przygotowywane m.in. przez Ośrodek Studiów Wschodnich, Polski Instytut Spraw Międzynarodowych oraz Instytut Europy Środkowej. Badana problematyka jest znacznie szerzej obecna w literaturze słowackiej. Do najważniejszych autorów całościowo analizujących relacje Słowacja–Ukraina zalicza się Alexandra Dulebę i Juraja Marušiaka. O rozwoju słowacko-ukraińskiej współpracy transgranicznej pisze szeroko Vladimír Benč. Problematyka transgraniczna podejmowana jest również przez autorów zajmujących się funkcjonowaniem V4, m.in. Karolinę Gawron-Tabor, Annę Czyž czy Tomáša Strážaya.

Rosnące znaczenie współpracy regionalnej w relacjach międzynarodowych i wciąż trwający na wschodzie Ukrainy konflikt stały się asumptem do przygotowania publikacji, która w sposób syntetyczny przedstawiałaby wielopłaszczyznowe stosunki Słowacji i Ukrainy. Niniejsza praca stanowi próbę wypełnienia luki w literaturze przedmiotu na temat dwóch ważnych sąsiadów Polski. Jest także przyczynkiem do kontynuowania pogłębionych badań nad polityką zagraniczną Słowacji i Ukrainy oraz – szerzej – stosunkami środkowoeuropejskimi.

Przygotowując publikację, wykorzystano metodę analizy systemowej oraz metodę instytucjonalno-prawną wraz z elementami metody porównawczej.

1. WSPÓŁPRACA POLITYCZNA

1.1. Obojętne sąsiedztwo: relacje słowacko-ukraińskie w latach 1993-1998

Biorąc pod uwagę priorytety polityki zagranicznej poszczególnych rządów i istotne wydarzenia polityczne od 1993 r., relacje słowacko-ukraińskie można podzielić na następujące okresy: (1) 1993-1998; (2) 1998-2013; (3) od 2014 r. Pierwszy z nich przypada na czas rządów premiera Słowacji Vladi-míra Mečiara. Należy podkreślić, że u progu niepodległości Ukraina odgrywała marginalną rolę w słowackiej polityce zagranicznej. Państwo to było raczej traktowane przedmiotowo, jako „brama do Rosji”, a nie istotny podmiot stosun-

ków międzynarodowych. Do pierwszej wizyty prezydenta Słowacji Michala Kováča u sąsiada doszło kilka miesięcy po powstaniu niepodległego państwa – w dniach 29-30 czerwca 1993 r. w Kijowie spotkał się on ze swoim ukraińskim odpowiednikiem Leonidem Krawczukiem¹. Podpisano wówczas Umowę między Republiką Słowacką a Ukrainą o dobrym sąsiedztwie, przyjacielskich stosunkach i współpracy (*Zmluva medzi Slovenskou a Ukrajinou o dobrom susedstve, priateľských vzťahoch a spolupráci*), która regulowała całościowo wzajemne stosunki. W dokumencie znalazł się m.in. zapis dotyczący nienaruszalności granic i poszanowania integralności terytorialnej obu państw. Było to istotne ze względu na problematykę Ukrainy Zakarpackiej, która do 1939 r. przynależała do Czechosłowacji, następnie była anektowana przez Węgry, a po zakończeniu II wojny światowej stała się częścią Związku Radzieckiego.

W traktacie zapisana została klauzula mniejszościowa – Słowacja i Ukraina uznały, że tożsamość etniczna, kulturowa, językowa i religijna mniejszości narodowych powinny być chronione i odpowiednio wspierane przez obie strony. Osoby należące do słowackiej mniejszości na Ukrainie i ukraińskiej na Słowacji uzyskały prawo do utrzymywania i rozwoju własnej tożsamości bez dyskryminacji, w warunkach pełnej równości wobec prawa. Strony umowy zagwarantowały

---

¹ K. Żarna, *Od Mečiara do Dzurindy. Główne kierunki polityki zagranicznej Republiki Słowackiej w latach 1993-2002*, Rzeszów 2015, s. 263.

także prawo do nauki języka ojczystego i jego swobodnego używania, dostęp do informacji w języku ojczystym oraz możliwość stwarzania się wraz z prawem do uczestnictwa w działalności międzynarodowych organizacji pozarządowych. W dokumencie zadeklarowano ponadto rozwój współpracy energetycznej, kulturalnej, militarnej, przeciwdziałanie przestępczości zorganizowanej, zwalczanie nielegalnej imigracji, terroryzmu i korupcji, ochronę środowiska, a także rozbudowę infrastruktury komunikacyjnej².

Mimo podpisania traktatu początkowo oba państwa nadal nie przywiązywały większej wagi do wzajemnych relacji. W tym okresie Słowacy nie akredytowali na Ukrainie nawet swojego przedstawiciela dyplomatycznego w randze ambasadora, ponadto żadna gazeta słowacka nie miała korespondenta w Kijowie. Informacje dotyczące wydarzeń na Ukrainie były przekazywane Słowakom głównie przez dziennikarzy słowackich akredytowanych w Moskwie, co miało wpływ na zbyt jednostronny obraz tego państwa. W lutym 1994 r. minister spraw zagranicznych Ukrainy Anatolij Złenko złożył wizytę w Bratysławie, ale dopiero w czerwcu następnego roku doszło do oficjalnej wizyty delegacji rządowej i spotkania premierów obu państw. Podjęto wtedy m.in. decyzję o podwyższeniu rangi placówki dyplomatycznej w Kijowie i wysłaniu tam ambasadora. Pewna intensy-

---

² *Zmluva medzi Slovenskou a Ukrajinou o dobrom susedstve, priateľských vzťahoch a spolupráci. Z.z. 177/1994.*

fikacja relacji słowacko-ukraińskich nastąpiła w okresie dużego kryzysu rządu Mečiara z Unią Europejską. Sprzyjał temu również rozwój stosunków pomiędzy Słowacją a Federacją Rosyjską – zdaniem niektórych polityków słowackich (m.in. ówczesnego wicepremiera i ministra finansów Sergeja Kozlíka) Ukraina miała być dla Republiki Słowackiej bramą dla rynków zbytu w Rosji. W dniach 5-6 marca 1997 r. w Użhorodzie doszło do roboczego spotkania premiera Słowacji z szefem rządu Ukrainy Pawłem Łazarenką, gdzie podpisano osiem umów dotyczących współpracy wojskowej, liberalizacji handlu i uregulowań w sprawie rynku pracy pomiędzy oboma państwami³.

1.2. Nowe otwarcie na Ukrainę w latach 1998-2013

Po wyborach parlamentarnych w 1998 r. i dojściu do władzy proeuropejskiej, centroprawicowej koalicji z Mikulášem Dzurindą na czele doszło do pewnego progresu we wzajemnych relacjach omawianych państw. W swoim programie nowy rząd zapowiedział poświęcenie większej uwagi stosunkom z Ukrainą, którą uważał za największego sąsiada. Do pierwszego spotkania premiera Dzurindy z władzami ukraińskimi doszło jednak dopiero 20 listopada 1998 r. pod-

---

³ K. Žarna, *Od Mečiara...*, s. 264-265; idem, *Ukraina w polityce zagranicznej Republiki Słowackiej w latach 1993-2002*, [w:] *Ewropejskij Sojuz ta Ukraina: perspektywy transformacji dwustoronnich widnosti*, red. I.S. Bik, M.M. Mikiewicz, H.B. Antoniuk, I.M. Grabinskij, L'viv 2013, s. 277.

czas szczytu Inicjatywy Środkowoeuropejskiej w Zagrzebiu. Pierwszym członkiem słowackiego rządu, który odwiedził Ukrainę w styczniu 1999 r., był minister spraw wewnętrznych Ladislav Pittner. Rewizyta wiceministra spraw wewnętrznych Ukrainy Nikołaja Dżigi nastąpiła natomiast w lutym 2000 r. W czerwcu 1999 r. w Kijowie odbyło się siódme posiedzenie Międzyrządowej Komisji Handlowo-Gospodarczej. Po zmianach politycznych na Słowacji zintensyfikowano również współpracę prezydencką. W latach 1993-1998 prezydenci Słowacji i Ukrainy spotkali się zaledwie dwa razy, podczas gdy tylko w 1999 r. i pierwszej połowie 2000 r. między prezydentami Leonidem Kuczmą i Rudolfem Schusterem doszło do czterech spotkań. W czerwcu 1999 r. Kuczma przybył do Bratysławy na uroczystość objęcia funkcji prezydenta Słowacji przez Schustera. Następnie w dniach 10-11 września 1999 r. podczas szczytu bałtycko-czarnomorskiego w Jaltie wśród przedstawicieli dwudziestu dwóch krajów byli również obaj prezydenci. Kolejną okazją do wspólnego spotkania głów państw była wizyta Schustera w Kijowie przy okazji inauguracji drugiej kadencji Kuczmy. Wspomniani politycy spotkali się jeszcze w kwietniu 2000 r. podczas szczytu Inicjatywy Środkowoeuropejskiej w Balatonfüred na Węgrzech⁴.

Coraz większą rolę we wzajemnych relacjach odgrywała w tym okresie współpraca regionalna. W maju 2000 r. w Użhorodzie doszło do spotkania ministrów obrony Ukrainy, Sło-

---

⁴ K. Žarna, *Od Mečiaru...*, s. 268-269.

wacji, Rumunii i Węgier. Politycy dyskutowali tam o projekcie TISA, którego celem było utworzenie kilkusetosobowej jednostki wojsk inżynieryjnych służącej szybkiemu reagowaniu w przypadku katastrof naturalnych. Był to wyraźny sygnał dla Sojuszu Północnoatlantyckiego (NATO) wskazujący na możliwości współpracy regionalnej. Problematyka ta była podejmowana także w Bratysławie w sierpniu 2000 r. podczas wizyty ministra obrony Ukrainy Oleksandra Kuźmiuka. Podpisano wtedy m.in. Umowę o dodatkowych środkach budowy zaufania i bezpieczeństwa (*Dohoda medzi vládou Slovenskej republiky a vládou Ukrajiny o doplnkových opatreniach na budovanie dôvery a bezpečnosti*), w której znalazły się zapisy o wzajemnym informowaniu stron o mających się odbywać manewrach wojskowych.

W tym czasie występowały również pewne problemy we wzajemnych relacjach. Przykładowo w latach 1997-2000 Słowacja i Ukraina dwukrotnie rywalizowały o różne stanowiska w ramach Organizacji Narodów Zjednoczonych (ONZ) i – co się z tym wiąże – o pozyskanie głosów państw członkowskich. W pierwszym przypadku w 1997 r. oba państwa były kandydatami na przewodniczenie 52. Zgromadzeniu Ogólnemu ONZ. Ostatecznie strona słowacka wycofała swoją kandydaturę. W ramach rekompensaty oczekiwała, że Ukraina będzie wspierać kandydaturę Słowacji na niestałego członka Rady Bezpieczeństwa ONZ w 1999 r. Mimo dżentelmeńskiego porozumienia w tej sprawie Kijów jednak zgłosił swoją kandydaturę, co doprowadziło do rywalizacji pomię-

dzy obu krajami. Ostatecznie 14 października 1999 r. podczas 54. sesji zwyczajnej Zgromadzenia Ogólnego ONZ Ukraina została wybrana, wspólnie z Bangladeszem, Jamajką, Mali i Tunezją, na niestałego członka Rady Bezpieczeństwa, rozpoczynając dwuletnią kadencję od 1 stycznia 2000 r. Zdaniem ministra spraw zagranicznych Ukrainy Borysa Tarasiuka o zwycięstwie zadecydowało wsparcie większości państwa Europy Środkowej i Wschodniej. Strona słowacka negatywnie oceniała ówczesne zachowanie władz ukraińskich⁵.

Przed wejściem Słowacji do UE nastąpiła istotna zmiana kursu wobec Ukrainy. W przygotowanym przez Ministerstwo Spraw Zagranicznych dokumencie *Główne cele i zainteresowania Republiki Słowackiej w relacjach z Ukrainą* (*Hlavné ciele a záujmy SR vo vzťahu k Ukrajine*) zapisano, że Słowacja będzie wpisywała się w cele polityki unijnej wobec Ukrainy sformułowane we Wspólnej Strategii Rady Europejskiej wobec Ukrainy z 11 grudnia 1999 r. Bratysława deklarowała wsparcie sąsiada w jego staraniach o członkostwo w światowych i regionalnych organizacjach, które odpowiadały interesom rozwoju stosunków słowacko-ukraińskich, zwłaszcza Światowej Organizacji Handlu (WTO)

⁵ Ibidem, s. 269-270; A. Duleba, *Slovak – Ukrainian relations: policies, perceptions, and practices*, [w:] *Cross-Border Cooperation between Slovakia and Ukraine. Volume II: Impact of intergovernmental relations*, red. A. Duleba, Prešov 2019, s. 19-20; *Uznesenie vlády SR 668/2000 k návrhu na uzavretie Dohody medzi vládou Slovenskej republiky a vládou Ukrajiny o doplnkových opatreniach na budovanie dôvery a bezpečnosti*.

i Środkowoeuropejskim Porozumieniu o Wolnym Handlu (CEFTA) oraz dalszej liberalizacji handlu.

Słowacja chciała również kontynuować współpracę regionalną i transgraniczną z Ukrainą, a także zabezpieczyć wspólną granicę przed nielegalną migracją, przestępczością zorganizowaną i międzynarodowym terroryzmem według standardów UE. Podczas spotkania wiceministrów spraw zagranicznych Słowacji i Ukrainy Jána Figeľa i Ołeksandra Czałyja w maju 2002 r. w Bratysławie rozmawiano o zabezpieczeniu granicy po przystąpieniu Słowacji do Unii. Obie strony ustaliły, że przyszła granica unijna nie powinna być nową linią podziału, ale szansą nowych form współpracy według wzorców niemiecko-polskich, czesko-niemieckich i austriacko-słowackich z lat 90. XX w. Rozmowy były kontynuowane na spotkaniu wiceministrów spraw zagranicznych V4 z Ukrainą w lipcu 2002 r. w Koszycach. Przedstawiciele Komisji Europejskiej oczekiwali tam od państw Grupy Wyszehradzkiej nowych inicjatyw i projektów współpracy ze stroną ukraińską⁶.

W czerwcu 2004 r. premier Dzurinda złożył swoją pierwszą oficjalną wizytę na Ukrainie. Poinformował wtedy przedstawicieli rządu ukraińskiego, że Słowacja traktuje stosunki z tym państwem priorytetowo i jest gotowa do intensyfikacji

---

⁶ *Wspólna strategia Rady Europejskiej z dnia 11 grudnia 1999 r. w sprawie Ukrainy 1999/877/WPZIB*, Dz. U. WE L.99.331.1; M. Hutňan, *V4 a Ukrajina o spolupráci a ochrane hraníc*, <https://dennik.hnonline.sk/> [01.07.2021].

cji dialogu i współpracy dwustronnej. W agendzie wizyty znalazły się m.in. deklaracja udzielenia pomocy Ukrainie w poprawie jej stosunków z NATO i UE, propozycja podzielenia się doświadczeniami dotyczącymi reform i procesu stowarzyszenia się ze strukturami unijnymi. W Ambasadzie Słowacji w Kijowie Dzurinda przyjął m.in. grupę przedstawicieli czołowych ukraińskich organizacji pozarządowych. Spotkanie z nimi poświęcone było prezentacji doświadczeń Słowacji w procesie demokratyzacji, reformie konstytucyjnej na Ukrainie oraz nadchodzącym wyborom prezydenckim w tym państwie. Podczas wizyty w Kijowie premier Słowacji spotkał się również z Wiktorem Juszczenką, ówczesnym liderem największego ruchu opozycyjnego Nasza Ukraina. Ukraiński polityk mówił o wewnętrznej sytuacji politycznej i wyrażał obawy o uczciwość wyborów prezydenckich. Poprosił Dzurindę o zapewnieniu monitoringu wyborów poprzez wysłanie niezależnych obserwatorów ze Słowacji. Spotkania słowackiego premiera z liderem ówczesnej opozycji i przedstawicielami organizacji pozarządowych były wyraźnymi sygnałami ze strony Bratysławy, jak widzi ona pożądany kierunek zmian politycznych na Ukrainie⁷.

Po pomarańczowej rewolucji i dojściu do władzy prezydenta Wiktora Juszczenki pod koniec 2004 r. Ukraina dokonała istotnego zwrotu w swojej polityce zagranicznej i bezpieczeństwa. Dotychczasową politykę wielowektoro-

---

⁷ A. Duleba, *Slovak-Ukrainian relations...*, s. 27.

wości, przez złośliwych nazywaną „polityką niezdecydowania”, zastąpiono jednym celem strategicznym – integracją ze strukturami europejskimi i euroatlantyckimi. W tym samym czasie strona ukraińska wciąż deklarowała chęć utrzymania jak najlepszych relacji z Federacją Rosyjską i państwami sąsiednimi⁸. Słowacja – w porównaniu z Polską, Węgrami i Rumunią – miała wtedy stosunkowo mało drażliwych problemów w relacjach z Kijowem; była już członkiem NATO i Unii Europejskiej w czasie, gdy politycy obozu „pomarańczowych” przejmowali władzę na Ukrainie. Podobnie jak inne państwa Europy Środkowej należące do tych organizacji, Słowacja popierała plany nowych władz w Kijowie dotyczące różnych form integracji z Zachodem. Już 22 lutego 2005 r. doszło do spotkania prezydenta Juszczенki z prezydentem Słowacji Ivanem Gašparovičem podczas obrad Komisji NATO–Ukraina. Rozmowy zdominowały problemy współpracy bilateralnej, przede wszystkim liberalizacji reżimu wizowego dla obywateli obu państw, ułatwień inwestycyjnych oraz aktywizacji wymiany handlowej. Spotkanie prezydentów utorowało drogę do częstych roboczych kontaktów na szczeblu ministrów spraw zagranicznych. Minister spraw zagranicznych Ukrainy Borys Tarasiuk w latach 2005–2006 wielokrotnie spotykał się ze swoimi słowackimi odpowiednikami, a słowacka dyplomacja aktywnie wspie-

---

⁸ A. Legucka, „Pomarańczowa Rewolucja” – wybór strategiczny w polityce zagranicznej i bezpieczeństwa Ukrainy, „Zeszyty Naukowe AON” 2006, nr 2, s. 39–51.

rała wszelkie formy zbliżania Ukrainy do struktur europejskich i transatlantyckich.

Od lipca 2006 r. do czerwca 2007 r. Słowacja przewodniczyła V4. Podczas spotkań przywódców i szefów dyplomacji tej organizacji z inicjatywy Bratysławy zapraszano na obrady także delegację ukraińską. W tamtym okresie wszystkie państwa V4 w jednakowym stopniu były zainteresowane dołączeniem Ukrainy do UE i NATO. W latach 2007-2009 prezydenci, premierzy oraz szefowie dyplomacji Ukrainy i Słowacji spotykali się kilka razy do roku podczas oficjalnych i roboczych wizyt składanych wzajemnie w obu państwach. Trzydziestego maja 2008 r. ministrowie spraw zagranicznych Wołodimir Ogryzko i Ján Kubiš podpisali porozumienie o koordynacji przez poszczególne resorty słowackie działań przystosowawczych administracji ukraińskiej do członkostwa w Unii Europejskiej. Ukraina miała wykorzystać doświadczenia sąsiada w procesie adaptacji do wymogów i standardów unijnych. Działania te świadczyły o wyjątkowym zaufaniu władz Ukrainy do słowackich partnerów⁹.

1.3. Słowacka kakofonia wobec kryzysu rosyjsko-ukraińskiego

Rywalizacja w obozie „pomarańczowych” pomiędzy Wikto-rem Juszczenką a Julią Tymoszenko utrudniała przepro-

---

⁹ E. Mironowicz, *Polityka zagraniczna Ukrainy 1990-2010*, Białystok 2012, s. 275-276.

wadzenie na Ukrainie koniecznych reform wewnętrznych; nie udało się także osiągnąć znaczących efektów w polityce zagranicznej, co przyniosło duże niezadowolenie społeczne i w konsekwencji ponowne dojście do władzy Wiktora Janukowycza w 2010 r. Pomimo poprawy stosunków Ukrainy z Rosją nowy prezydent kontynuował współpracę z UE, czego efektem było paraflowanie w marcu 2012 r. umowy stowarzyszeniowej oraz planowane jej podpisanie podczas szczytu Partnerstwa Wschodniego w Wilnie w listopadzie 2013 r. Ostatecznie do tego nie doszło, gdyż strona ukraińska wycofała się z rozmów, tłumacząc swoją decyzję trudnościami w relacjach handlowych z Rosją. Wywołało to protesty społeczne na Ukrainie, określane mianem rewolucji godności lub Euromajdanem. Konsekwencją kryzysu w latach 2013-2014 stała się aneksja Krymu przez Rosję, do której doszło w marcu 2014 r., a także tendencje separatystyczne na wschodzie Ukrainy. Władze ukraińskie dążyły do odzyskania kontroli nad powołanymi przez separatystów Doniecką i Ługańską Republikami Ludowymi, jednak mimo początkowych sukcesów militarnych do tej pory nie udało się rozwiązać konfliktu¹⁰.

Stanowisko poszczególnych państw V4 w odniesieniu do konfliktu na Ukrainie było wypadkową wewnętrznej sytuacji politycznej oraz interesów ekonomicznych w sto-

---

¹⁰ A. Czyż, *Współpraca regionalna państw Grupy Wyszehradzkiej. Doświadczenia i perspektywy*, Katowice 2018, s. 332-333.

sunkach z Rosją. W Słowacji na tle konfliktu na wschodzie Ukrainy doszło do istotnych rozbieżności stanowisk między wybranym w marcu 2014 r. prezydentem Andrejem Kiską a premierem Robertem Ficą. Prezydent popierał w tym zakresie działania UE i jej podejście do sytuacji (m.in. wprowadzenie sankcji unijnych), podkreślając, że na wschodzie Ukrainy walczą rosyjscy żołnierze; był zwolennikiem zwiększania wydatków na obronę i obecności dodatkowych sił NATO na Słowacji. Jego zdecydowane stanowisko wskazywało na potrzebę wzmocnienia współpracy między krajami Europy Środkowej a Ukrainą i całą UE w obliczu neoimperialnej polityki Kremla.

Premier prezentował natomiast bardziej prorosyjskie stanowisko, interpretował sytuację jako geopolityczny konflikt między USA a Rosją, krytykował zachodnie sankcje wobec Rosji, uważając je za kontrproduktywne, koncentrował swoją uwagę na zapewnieniu dostaw rosyjskiego gazu oraz eksporcie do Rosji produktów rolno-spożywczych i samochodów produkowanych w Słowacji. Zdaniem Ficy UE powinna zrezygnować z sankcji, wyrażając tym samym poparcie dla rozejmu na Ukrainie, i skupić się na wsparciu starań o polityczne rozwiązanie kryzysu oraz utrzymywanie „otwartego i intensywnego dialogu z Rosją”. Strona słowacka przyznawała, że porozumienia mińskie są jedynym instrumentem służącym zakończeniu walk i w interesie wszystkich stron powinna być ich szybka implementacja. Perspektywa prze-

kształcenia wojny ukraińsko-rosyjskiej w zamrożony konflikt miał być dla Słowacji bardzo złym scenariuszem¹¹.

W kolejnych latach rząd Roberta Ficy miał w kontekście Ukrainy dwa zasadnicze cele: utrzymanie u wschodniego sąsiada stabilnej sytuacji, zwłaszcza uniknięcie kryzysu humanitarnego, oraz zachowanie stabilnego przesyłu gazu i ropy przez terytorium Ukrainy na Słowację na możliwie najwyższym poziomie. Gabinet Ficy deklarował też pełne poparcie dla ukraińskich starań o członkostwo w UE i angażował się we wsparcie procesu transformacji ukraińskiej gospodarki i reformy polityk sektorowych. Należy zauważyć, że rząd Słowacji unikał przy tym krytykowania Rosji za agresję na Ukrainę i dbał o dobre stosunki polityczne z Kremlem oraz bliską współpracę energetyczną. Ta dwutorowość wschodniej polityki Słowacji z jednej strony skutkowałą dalszą krytyką unijnych sankcji wymierzonych w Moskwę, z drugiej strony towarzyszyły jej działania, które wspomagały gospodarkę ukraińską i jednocześnie uderzały w interesy Rosji (m.in. rewers gazu). W prace na rzecz modernizacji Ukrainy mocno zaangażowali się słowaccy politycy, w tym główni twórcy liberalnych reform z przełomu XX i XXI w. – były premier Mikuláš Dzurinda został doradcą prezydenta Petra Poroszenki, a niegdyśiejsza szefowa rządu Iveta Radičová przystąpiła do prac nad projektem dotyczącym decentrali-

---

¹¹ J. Groszkowski, M. Gniazdowski, A. Sadecki, *Wyszehradzka kakofonia wobec konfliktu rosyjsko-ukraińskiego*, „Analizy OSW”, <https://www.osw.waw.pl/> [01.07.2021].

zacji Ukrainy, realizowanym przez Wspólnotę Demokracji. Były minister finansów Ivan Mikloš przy okazji zmiany rządu na Ukrainie w 2016 r. otrzymał propozycję objęcia teki ministra finansów, ostatecznie zaś stanął na czele grupy doradców premiera Ukrainy, został także współprzewodniczącym Grupy Strategicznych Doradców na rzecz Wsparcia Reform, której zadaniem było merytoryczne wspomaganie prezydenta i rządu¹².

Kiedy w marcu 2018 r. na czele rządu Republiki Słowacji stanął Peter Pellegrini, zmieniła się retoryka dotycząca Rosji i polityki wschodniej. Wciąż jednak pojawiały się pewne problemy w relacjach słowacko-ukraińskich. Przykładem kakofonii polityki wschodniej Słowacji był wyjazd niezrzeszonego posła Petera Marčeka na okupowany przez Rosję Krym w sierpniu 2018 r. Początkowo wizyta zapowiadana była jako oficjalna delegacja parlamentu Słowacji na zaproszenie przewodniczącego Jałtańskiego Forum Ekonomicznego Andrieja Nazarowa. Okazało się jednak, że miała ona charakter prywatny. Pewne kontrowersje wzbudził udział w wyjeździe byłego zastępcy szefa słowackiego wywiadu Igora Cibuly, na konferencji prasowej na Krymie był on bowiem przedstawiony jako doradca słowackiego premiera. Delegacja pod przewodnictwem Marčeka spotkała się

---

¹² A. Sadecki, T. Iwański, J. Groszkowski, *Sąsiad odkrywany na nowo. Stosunki Czech, Słowacji i Węgier z Ukrainą*, „Raport OSW” 2017, s. 16-18, [https://www.osw.waw.pl/\[05.07.2021\]](https://www.osw.waw.pl/[05.07.2021]).

z premierem Krymu Siergiejem Aksyonovem i szefem klubu motocyklowego „Nocne Wilki” Aleksandrem Zhalдостanovem, który jest znanym propagatorem polityki prezydenta Rosji Władimira Putina. Marček podpisał wtedy porozumienie o utworzeniu Europejsko-Krymskiej Izby Handlowej, symbolicznie zarejestrowanej w hotelu Krym w Bratysławie. Wizyta słowackiego parlamentarzysty została wykorzystana propagandowo przez część rosyjskich mediów, które sugerowały, że Słowacja uznała Krym za integralną część Rosji. Brak reakcji słowackich partii koalicyjnych na powyższe wydarzenia po raz kolejny pokazał niejedność stanowiska słowackich władz wobec rosyjskiej polityki. Jedynie Most-Híd otwarcie skrytykował podróż posła Marčeka na Krym¹³.

Pewien wzrost znaczenia Ukrainy i, szerzej, współpracy regionalnej nastąpił po zmianach politycznych na Słowacji w latach 2019-2020. Nowa prezydent Zuzana Čaputová odwiedziła w pierwszych miesiącach swojej prezydentury wszystkie państwa sąsiedzkie, w tym także Ukrainę. Podczas spotkania ze swoim ukraińskim odpowiednikiem, Wołodymyrem Zełenskim, 16 września 2019 r. w Kijowie wyraziła poparcie dla działań proreformatorskich ukraińskich władz. Doceniła priorytety prezydentury Zełenskiego, do których zaliczyła m.in. wzmocnienie rządów prawa, reformę wymia-

---

¹³ J. Marušiak, *Contradictory messages of Slovakia's Eastern Policy in 2018*, „Yearbook of Slovakia's Foreign Policy” 2018, s. 95-96.

ru sprawiedliwości, walkę z korupcją, a także jego konstruktywne podejście do rozwiązywania konfliktu na wschodzie Ukrainy. Określiła oba państwa jako bliskich partnerów i przyjaciół. Podczas wrześniowej wizyty Čaputová spotkała się także z premierem Ołeksiejem Honczarukiem, omawiając z nim takie problemy jak walka z korupcją, przemysł na granicy słowacko-ukraińskiej oraz planowane reformy. Przed spotkaniem prezydent Słowacji wzięła udział w ceremonii złożenia wieńca na grobie nieznanego żołnierza w Kijowie i złożyła hołd ofiarom głodu na Ukrainie¹⁴.

Po wyborach parlamentarnych z 29 lutego 2020 r. do władzy w Słowacji doszła centroprawicowa koalicja z Igorem Matovičem na czele. W programie rządu na lata 2020-2024 zauważalne było duże zainteresowanie rozwojem współpracy bilateralnej i multilateralnej w regionie Europy Środkowej i Wschodniej. Priorytetem polityki zagranicznej państwa stał się dalszy rozwój stosunków z sąsiadami. Władze słowackie zadeklarowały kontynuację wspierania transformacji Ukrainy oraz jej dążeń do integracji europejskiej. Ponadto stwierdziły, że nie akceptują naruszenia integralności terytorialnej tego państwa. W programie nie wspomniano jednak, kto jest agresorem. W dokumencie Słowacja podkreśliła

---

¹⁴ Čaputová in Ukraine: Every country can freely choose where it wants to belong, <https://spectator.sme.sk/> [05.07.2021].

także chęć udziału w rozwoju współpracy UE z państwami Partnerstwa Wschodniego¹⁵.

Należy zauważyć, że po 2014 r. państwa V4, w tym Słowacja, nie odgrywały istotnej roli w polityce zagranicznej Ukrainy. Dla Kijowa tradycyjnie pierwszoplanowe znaczenie miała współpraca z państwami silnymi i bogatymi, a także postrzeganymi jako kluczowi gracze w NATO i UE (zwłaszcza USA, Niemcami i Francją). Zdaniem strony ukraińskiej istotna była presja dyplomatyczna na Rosję w stolicach tych państw oraz w instytucjach unijnych w Brukseli. W tym kontekście władze ukraińskie zabiegały w UE i NATO przede wszystkim o trzy kwestie: kontynuację pomocy finansowej i technicznej od zachodnich donatorów; utrzymanie poparcia politycznego, które postrzegane jest jako wsparcie dla sektorowych sankcji wobec Rosji i utrzymanie w mocy porozumień mińskich jako głównego dokumentu regulującego zasady rozwiązania konfliktu w Donbasie; lobbing Ukrainy na rzecz zablokowania budowy przez Gazprom gazociągu Nord Stream 2 (NS2).

Aktualnie z punktu widzenia Ukrainy głównym celem stosunków politycznych z Czechami, Polską, Słowacją i Węgrami – zarówno w formule bilateralnej, jak i w formacie V4+Ukraina – jest przekonanie liderów tych państw do

---

¹⁵ Ł. Lewkowicz, *Nowa polityka zagraniczna Słowacji: wzmocnienie orientacji transatlantyckiej i aktywna współpraca regionalna*, „Komentarze IEŚ” 2020, nr 184, <https://ies.lublin.pl/> [05.07.2021].

wsparcia interesów politycznych i gospodarczych Ukrainy w NATO i UE. Strona ukraińska znacznie mniej uwagi poświęca współpracy bilateralnej (gospodarczej, społecznej i transgranicznej) z zachodnimi sąsiadami. Wynika to zarówno z niskiego priorytetu tych kwestii wobec wyzwań militarnych i gospodarczych państwa od 2014 r., jak i braku środków finansowych, a często także potencjału merytorycznego i woli politycznej do realizacji inicjatyw z wyżej wymienionych obszarów. Jednocześnie znaczenie V4 dla Ukrainy zależy od siły każdego z członków tego formatu na arenie międzynarodowej i stosunków poszczególnych stolic z Niemcami i USA¹⁶.

---

¹⁶ A. Sadecki, T. Iwański, J. Groszkowski, *Sąsiad odkrywany...*, s. 31.

2. WSPÓŁPRACA EKONOMICZNA I ENERGETYCZNA

2.1. Wymiana handlowa, inwestycje i współpraca ekonomiczna

Na początku lat 90. XX w. punktem spornym między Słowacją i Ukrainą była budowa kombinatu metalurgicznego w Krzywym Rogu na Ukrainie. Budowa kompleksu rozpoczęła się jeszcze w okresie funkcjonowania Rady Wzajemnej Pomocy Gospodarczej (RWPG). Czechosłowacja zainwestowała w ten projekt przemysłowy 360 mln USD. Po rozwiązaniu RWPG w 1990 r. prace w kombinacie zostały wstrzymane, władze czechosłowackie wystąpiły wobec ZSRR z żądaniem

odszkodowania za zainwestowane środki, a sam kombinat po rozpadzie ZSRR został przekazany niepodległej Ukrainie.

W grudniu 1992 r. roszczenia rządu czechosłowackiego zostały przejęte przez prywatne przedsiębiorstwo Východoslovenské železiarne Košice (VSŽ). Nowy właściciel warunkował swój dalszy udział w pracach nad ukończeniem kombinatu w Krzywym Rogu odszkodowaniem 360 mln USD od władz ukraińskich, częściowo w formie dostaw rudy żelaza. Strona ukraińska nie zgodziła się na to żądanie i rozpoczęła rokowania z rządem słowackim, a nie z VSŽ. Rozmowy nie przynosiły jednak żadnych rezultatów. VSŽ zainwestowały 820 mln SK na utrzymanie ochrony obiektu, jednocześnie wciąż żądając od Ukrainy 17 mln ton rudy żelaza jako formy odszkodowania. Strona ukraińska ponownie nie wywiązała się z tego zobowiązania.

W kwietniu 2000 r. rząd Dzurindy zdecydował, że zakończy negocjacje w sprawie budowy kompleksu i będzie żądać od Ukrainy odszkodowania. Strona ukraińska odrzuciła propozycję Słowaków i zaproponowała utworzenie międzynarodowej spółki akcyjnej na bazie wspomnianego kompleksu. Dla premiera Dzurindy zadowalającym rozwiązaniem dla Słowacji miało być przejęcie słowackiej części budowy, co musiało jednak być połączone z odszkodowaniem finansowym ze strony ukraińskiej. Podkreślił także, że Słowacja nie chce jednostronnie odstąpić od umów, ponieważ oznaczałoby to pogorszenie stosunków słowacko-ukraińskich, a nawet rozprawę sądową. W listopadzie 2000 r. zadłużona huta VSŽ

została przejęta przez amerykańską korporację U.S. Steel. Pod koniec lipca następnego roku w Dolińskiej doszło do rozmów przedstawicieli Rumunii, Słowacji i Ukrainy, podczas których ustalono ukończenie dotychczasowych umów i przekształcenia kompleksu w spółkę akcyjną. Jej struktura miała umożliwić angażowanie się przez inwestorów zagranicznych, co było warunkiem zgody strony ukraińskiej. Słowacja zadeklarowała na spotkaniu pomoc rządową dla kombinatu w wysokości ok. 11 mld SK, jednakże ostatecznie do końca kadencji gabinetu Dzurindy nie udało się rozwiązać kwestii tego projektu inwestycyjnego¹⁷.

Druga połowa lat 90. XX w. charakteryzowała się zastojem we wzajemnych kontaktach gospodarczych. Wpływ na to miał kryzys ekonomiczny na Ukrainie i w Rosji, ponadto oba te państwa w tym czasie nie były członkami Światowej Organizacji Handlu (Ukraina weszła do niej dopiero w maju 2008 r.). Dodatkowo rząd Mečiara nie podejmował w tym okresie istotnych działań na rzecz zwiększenia obrotów handlowych. Podczas gdy w latach 1993-1995 rósł handel ukraiński z Węgrami, Polską i Rosją, to słowacko-ukraińska wymiana handlowa pozostawała w stagnacji. W 1993 r. wynosiła ona 273 mln USD, rok później było to 240 mln USD, a w 1995 r. – 310 mln USD. Zapowiadany przez premierów Vladimira Mečiara i Jewhena Marczuka masowy wzrost dynamiki wymiany handlowej po spotkaniu w Szczyrbskim Jeziorze w styczniu 1996 r. nie został zrealizo-

¹⁷ K. Žarna, *Od Mečiara...*, s. 271-272.

wany, a obroty handlowe w tym samym roku sięgnęły ostatecznie tylko 418 mln USD. Podczas spotkania podpisano umowę o unikaniu podwójnego opodatkowania, przyjęte zostały także umowy o współpracy pomiędzy izbami handlowymi i przemysłowymi obu państw. Słowacja zaproponowała również przygotowanie i podpisanie wspólnej umowy o wolnym handlu. Kolejne spotkanie delegacji rządowych odbyło się w marcu 1997 r. w Užhorodzie. Strony skupiły się przede wszystkim na problemach związanych ze sposobem płatności, co zostało uznane za największą przeszkodę w rozwoju relacji gospodarczych. Prawie 25% słowackiego eksportu na Ukrainę i 33% ukraińskiego eksportu na Słowację było bowiem w tym czasie realizowane poprzez wymianę barterową. Od 2000 r. słowacko-ukraińska wymiana handlowa zaczęła wykazywać niewielki wzrost, co związane było z powolną odbudową ukraińskiej gospodarki oraz zmieniającym się charakterem ram prawnych i instytucjonalnych wzajemnego handlu. Podpisane w latach 2000-2003 bilateralne umowy, w tym porozumienia prawne w zakresie współpracy handlowej i gospodarczej, musiały już odpowiadać dorobkowi prawnemu UE, do którego przestrzegania Słowacja została zobowiązana w okresie przedakcesyjnym w stosunkach z państwami trzecimi. Ponadto wszystkie dwustronne umowy prawne podpisane przed 2000 r. musiały zostać znowelizowane i w konsekwencji dostosowane do *acquis communautaire*.

Należy zauważyć, że słowackie i ukraińskie dane statystyczne dotyczące handlu dwustronnego z tego okresu znacz-

nie się różniły. Jeśli chodzi o stronę ukraińską: dwustronne obroty handlowe za 9 miesięcy 2002 r. wzrosły o 9,1% w porównaniu z analogicznym okresem 2001 r. i wyniosły 316,6 mln USD, eksport na Słowację wzrósł o 16,2% (219,6 mln USD), a import ze Słowacji spadł o 4,2% (97,1 mln USD); dane słowackie za ten sam okres były następujące: łączne obroty spadły o 3,2% i wyniosły 245 mln USD, słowacki import z Ukrainy spadł o 12,0% (133,9 mln USD), a eksport na Ukrainę wzrósł o 7,3% i osiągnął sumę 111,6 mln USD. Zdaniem Ministerstwa Gospodarki Słowacji pewne nieścisłości w danych statystycznych związane były z rejestrowaniem części ukraińskiego eksportu do Czech jako eksportu na Słowację, natomiast w rzeczywistości ten rodzaj sprzedaży był tylko tranzytem przez słowackie terytorium¹⁸. Dynamikę wzajemnej wymiany handlowej w latach 1993-2003 prezentuje tabela 1.

Tab. 1. Rozwój handlu zagranicznego Słowacji z Ukrainą w latach 1993-2003 w mln USD

Rok	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Import	142,4	121	188,7	241,3	250,7	181,2	144,8	189	194,1	186,9	233,5
Eksport	130,9	119,1	121,7	177	270	229,2	136,2	147,1	145,5	155,8	221,7
Obroty	273,3	240,1	310,4	418,3	520,7	410,4	281	336,1	339,6	342,7	455,2
Saldo	-11,5	-1,9	-67	-64,3	19,3	48	-8,6	-41,9	-48,6	-31,1	-11,8

Źródło: M. Lačný, *Bilateral trade and economic relations between Ukraine and Slovakia*, [w:] *Cross-Border Cooperation between Slovakia and Ukraine. Volume II: Impact of intergovernmental relations*, red. A. Duleba, Prešov 2019, s. 117.

¹⁸ M. Lačný, *Bilateral trade and economic relations between Ukraine and Slovakia*, [w:] *Cross-Border Cooperation between Slovakia and Ukraine. Volume II...*, s. 116-118.

Pewne ożywienie gospodarcze nastąpiło po akcesji Słowacji do UE w 2004 r. W latach 2008-2014 odnotowano wzrost wzajemnych obrotów handlowych o ok. 25-30% (zob. tab. 2). Początkowo światowy kryzys gospodarczy negatywnie wpływał na słowacko-ukraińskie relacje gospodarcze, ale już w 2010 r. zauważalne było ożywienie dwustronnego handlu z obrotem w wysokości 815,6 mln EUR. Rok później obroty handlowe wzrosły do poziomu 1079,8 mln EUR. Import w tym okresie wyniósł 607,8 mln EUR, a eksport osiągnął wartość 472,0 mln EUR. W 2012 r. nastąpił nieznaczny spadek obrotów do wartości 1035,4 mld EUR. Import wyniósł wtedy 593,3 mln EUR, a eksport – 442,1 mln EUR. Rok 2013 ponownie charakteryzował się tendencją wzrostową – obroty handlowe osiągnęły wtedy poziom 1101,5 mln EUR. Import z Ukrainy na Słowację wyniósł odpowiednio 622,5 mln EUR, eksport ze Słowacji na Ukrainę – 479,3 mln EUR. Słowacki eksport na Ukrainę stanowił wtedy jedynie 0,74% całkowitego eksportu państwa i wzrósł o 1,45% w porównaniu z 2012 r.

W 2014 r. na relacje handlowe obu państw znacząco wpłynął konflikt ukraińsko-rosyjski. Eksport słowackich towarów na Ukrainę wyniósł w tym okresie 326,2 mln EUR, co stanowiło spadek o 31,9% w porównaniu z poprzednim rokiem. W strukturze eksportowej dominowały maszyny i urządzenia transportowe (41,8%), oprócz tego sprzedawano chemikalia (15,4%), surowce (9,9%), produkty przemysłowe (9%), paliwa mineralne i smary (3,4%), żywność oraz zwierzęta (3%). Zauważalny był wtedy drastyczny spadek eksportu

na Ukrainę, ostatecznie wyniósł on zaledwie 0,5% całości słowackiego eksportu. Jednocześnie w 2014 r. sprowadzono na Słowację towary ukraińskie o wartości 555 mln EUR, co stanowiło roczny spadek o 10,8%. Dominowały surowce (47,7%), produkty rynkowe (19,3%), paliwa mineralne i smary (13,4%), maszyny i urządzenia transportowe (11,6%), produkty przemysłowe (4,7%) oraz chemikalia (2%). Import z Ukrainy na Słowację stanowił zaledwie 0,92% importu ogółem¹⁹.

Tab. 2. Rozwój handlu zagranicznego Słowacji z Ukrainą w latach 2008–2014 w mln EUR

Rok	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Import	504,7	252,3	446,7	607,8	593,3	622,5	555
Eksport	665,9	291,8	368,9	472	442,1	479	326,2
Obroty	1170,6	544	815,6	1079,7	1035,4	1101,5	881,2
Saldo	161,2	39,5	-77,8	-135,8	-151,2	-143,5	-228,8

Źródło: E. Kašťáková, D. Bebiaková, *Evaluation of the Current Foreign Trade Relations between Slovakia and Ukraine Affected by the Global Changes in the World Economy*, „Studia commercialia Bratislavensia” 2016, t. 9, nr 34, s. 147.

Również w kolejnych latach Ukraina nie stanowiła istotnego partnera handlowego dla Republiki Słowackiej. Bardziej rozwijały się kontakty gospodarcze m.in. z Niemcami czy pozostałymi państwami V4. Dopiero w ostatnim czasie relacje handlowe obu państw nabrały pewnej dynamiki. Według danych Urzędu Statystycznego Republiki Słowac-

¹⁹ E. Kašťáková, D. Bebiaková, *Evaluation of the Current Foreign Trade Relations between Slovakia and Ukraine Affected by the Global Changes in the World Economy*, „Studia commercialia Bratislavensia” 2016, t. 9, nr 34, s. 147-148.

kiej w 2019 r. nastąpił znaczny wzrost obrotów towarowych, które osiągnęły 1,299 mld EUR, co w porównaniu z rokiem poprzednim oznaczało skok o 10%. Odnotowano również pozytywny trend w słowackim eksporcie na Ukrainę, który w 2019 r. wzrósł o 40,4% i wyniósł 688,8 mln EUR. Jednocześnie w tamtym okresie spadł wolumen importu z Ukrainy o 11,6% w porównaniu z 2018 r. i osiągnął wartość 611,1 mln EUR. Istotnym elementem było także dodatnie saldo handlu zagranicznego w wysokości 77,3 mln euro (zob. tab. 3).

Struktura eksportu na Ukrainę w 2019 r. wyglądała następująco: dominowała energia elektryczna (19,6% eksportu), samochody osobowe i inne pojazdy (15,2%) oraz gazy naftowe (11,6%), ponadto sprzedawano wyroby płaskie walcowane z żelaza (5,7%), magnezyt (2,9%), papier i kartony (2,8%), monitory, projektory i telewizory (1,7%), polimery propyleny (1,6%), kotły do centralnego ogrzewania (1,5%) oraz opony (1,4%). Główne pozycje importowe z Ukrainy stanowiły natomiast m.in. koncentraty rud żelaza (udział w imporcie 39,8%), druty i kable (16,4%), wyroby mięsne (9,8%), wyroby płaskie walcowane z żelaza (4,5%), nagrzewnice elektryczne (2,3%), części taboru kolejowego (1,5%), siarczany (1,2%), stopy żelaza (1,1%) oraz drewno opałowe (0,9%). W pierwszej dziesiątce słowackich eksporterów na Ukrainę w 2019 r. znalazły się następujące przedsiębiorstwa: GEFCO Slovakia, KIA MOTORS Slovakia, BIC Slovakia, Essity Slovakia, Dachser Slovakia, DSV Slovakia, Whirlpool Slovakia, Teletrans Slovakia, Dekka Spedition oraz TIC Slovakia.

Do najważniejszych projektów i inwestycji Republiki Słowackiej na Ukrainie zalicza się: Naftę (poszukiwanie i wydobycie ropy na złożu w Użhorodzie), Hemo Medika (inwestycje w medycynę i przemysł farmaceutyczny), GGE (kotłownie, efektywność energetyczna), SES Tlmače (kotły), Mila Med (produkcja i eksport miodu), Chemosvit (opakowania), Kerametal (kopalnia kaolinu w Beregowie) oraz Sana Clis (badania kliniczne produktów leczniczych)²⁰.

Tab. 3. Rozwój słowacko-ukraińskiej współpracy handlowej w latach 2015-2019 w mln EUR

Rok	2015	2016	2017	2018	2019
Import	469,1	446,5	632,4	690,8	611,1
Eksport	312,4	373,1	466,5	490,1	688,4
Obroty	781,5	819,6	1098,9	1180,9	1299,5
Saldo	-156,7	-73,43	-165,9	-200,7	77,3

Źródło: *Ekonomická informácia o teritóriu: Ukrajina 2020*, Ministerstvo zahraničných vecí a európskych záležitostí Slovenskej Republiky, s. 14, <https://www.mzv.sk/> [30.06.2021].

2.2. Współpraca energetyczna: sojusz dwóch państw tranzytowych

Wraz z uzyskaniem niepodległości Słowacja i Ukraina odziedziczyły po byłym Związku Radzieckim i Czechosłowacji istotny szlak tranzytowy gazu ziemnego z Federacji Rosyjskiej na rynki europejskie (zob. mapa 1). Biegący przez terytorium

²⁰ *Ekonomická informácia o teritóriu: Ukrajina 2020*, Ministerstvo zahraničných vecí a európskych záležitostí Slovenskej Republiky, s. 14-15, <https://www.mzv.sk/> [10.07.2021].

obu państw gazociąg Braterstwo stanowił największą trasę transportową do Europy, dostarczając do 110 mld m³ gazu ziemnego rocznie. Dostawy węglowodorów gazociągiem Braterstwa rozpoczęły się już w 1967 r. Co ciekawe, pierwszy gaz dostarczony z ZSRR do Czechosłowacji i Austrii pochodził ze złóż z zachodniej Ukrainy. Dostawy tego surowca wydobywanego na Syberii Zachodniej rozpoczęły się dopiero w drugiej połowie lat 70. XX w.

Mapa 1. Główne gazociągi przechodzące przez terytorium Ukrainy

Źródło: 16% of natural gas consumed in Europe flows through Ukraine, <https://www.eia.gov/> [10.07.2021].

U progu niepodległości spornym problemem między oboma państwami była budowa nowej części gazociągu Jamał-Europa z Rosji przez Białoruś i Polskę do Niemiec. Strona słowacka, nie koordynując swojego stanowiska z Ukrainą, próbowała w negocjacjach z Rosją przevorsować przebieg gazociągu z Polski przez terytorium Słowacji do państw Eu-

ropy Południowej. Należy podkreślić stanowisko premiera Mečiara, który w wywiadzie dla prasy ukraińskiej w czerwcu 1995 r. stwierdził, że pominięcie Ukrainy w planowanym projekcie gazowym jest błędem. Władze ukraińskie od początku postrzegały powyższy projekt jako antyukraiński. Podczas wspomnianych rokowań delegacji rządowych w Szczyrb-skim Jeziorze w 1996 r. premier Ukrainy przedstawił możliwość wspólnego stanowiska Słowacji i Ukrainy w kwestii tranzytu ropy i gazu z Rosji do Europy Zachodniej. Podobne zdanie miała strona ukraińska podczas międzyrządowych rozmów w Użhorodzie w 1997 r. Ostatecznie budowę gazociągu jamalskiego zakończono w 1999 r., a aktualną przepustowość 32,9 mld m³/rok osiągnął on w 2006 r.

Nieporozumienia w sprawie projektu jamalskiego powtórzyły się kilka lat później za rządów Mikuláša Dzurindy – tym razem chodziło o planowaną budowę drugiej nitki gazociągu określanego jako Jamał 2. Na początku marca 2000 r. rosyjski Gazprom zwrócił się do rządów Słowacji i Polski z propozycją budowy nowego gazociągu, który łączyłby się na terenie Polski ze słowacką siecią przesyłową gazu przy pominięciu terytorium Ukrainy. W przeciwieństwie do strony słowackiej Polska wraz z Ukrainą podeszły do tej inicjatywy z dystansem.

Na oficjalnych spotkaniach czołowych polityków Rosji i Słowacji podkreślano wspólne stanowisko w tej sprawie. W listopadzie 2001 r. w trakcie wizyty prezydenta Słowacji Rudolfa Schustera w Moskwie prezydent Rosji Władimir

Putin podkreślił znaczenie współpracy dwustronnej w zakresie tranzytu rosyjskiego gazu i określił Słowację jako najbardziej przyjaznego i naturalnego partnera strony rosyjskiej w tej kwestii. Jakkolwiek, już w lutym 2002 r. Gazprom ogłosił, że odkłada realizację projektu Jamał 2 na dalszy, bliżej nieokreślony czas. Ostatecznie w listopadzie 2007 r. ówczesny minister przemysłu i energetyki Rosji Wiktor Christienko powiedział, że jego kraj rezygnuje z budowy drugiej nitki gazociągu jamalskiego, preferując budowę gazociągu Nord Stream 1 (NS1), łączącego bezpośrednio Rosję z Niemcami. Prorosyjskie stanowisko Słowacji wobec projektu Jamał 2 okazało się jednym z największych błędów słowackiej polityki zagranicznej rządu Dzurindy²¹.

Po 2000 r. do agendy wzajemnych relacji energetycznych wprowadzono kwestię transportu ropy naftowej z regionu Morza Kaspijskiego. W grudniu 2000 r. doszło do spotkania na Słowacji ówczesnego premiera Ukrainy Wiktora Juszczenki z premierem Dzurindą i prezydentem Schusterem. Rozmawiano m.in. o stanowisku obu stron w sprawie gazociągu Jamał 2, podjęto również po raz pierwszy temat bilateralnej współpracy w zakresie doprowadzenia kaspijskiej ropy na rynki europejskie przez istniejącą sieć ropociągów tranzytowych położonych na Słowacji i Ukrainie. Oprócz tego podczas wizyty na Słowacji w grudniu 2000 r. premier Juszczenko odwiedził słowacką spółkę tran-

---

²¹ A. Duleba, *Slovak-Ukrainian relations...*, s. 47-50.

zytową Transpetrol, gdzie przedstawił projekt połączenia ropociągu między terminalem naftowym Južnyj w Odessie a tłocznia w Brodach zlokalizowaną przy odnodze ropociągu Przyjaźń prowadzącego na Słowację. Porozumienie ukraińsko-słowackie leżało w strategicznym interesie obu państw, ponadto po rozmowach Juszczenki i Dzurindy urzędnicy słowaccy zaczęli ostrożniej podchodzić do kwestii budowy gazociągu Jamał 2 omijającego Ukrainę. Dzięki potencjalnemu transportowi kaspijskiej ropy Słowacja mogłaby pozyskać opłaty tranzytowe, zdywersyfikować źródła importu ropy i w ten sposób zmniejszyć zależność od strony rosyjskiej, w konsekwencji zaś zwiększyć swoje bezpieczeństwo energetyczne.

Biorąc pod uwagę dotychczasowy charakter stosunków słowacko-ukraińskich, dużym sukcesem był sam fakt, że oba państwa zdołały znaleźć porozumienie w dwustronnej agendzie energetycznej. Ostatecznie jednak projekt wspólnego sprowadzania ropy naftowej z regionu kaspijskiego nigdy nie wszedł w życie. Rozmowy o energetyce były kontynuowane w kolejnych latach. Prezydent Ukrainy Wiktor Juszczenko zaprosił premiera Roberta Ficy do udziału w szczycie energetycznym, który zorganizowano w maju 2008 r. w Kijowie, jednak odpowiedź władz słowackich na propozycję strony ukraińskiej była niejasna. Ostatecznie na spotkaniu, w przeciwieństwie do pozostałych siedmiu państw (Azerbejdżanu, Estonii, Gruzji, Łotwy, Litwy, Polski i Ukrainy), Słowację reprezentował zaledwie minister

spraw zagranicznych. Strona słowacka zrezygnowała również z podpisania deklaracji szczytu energetycznego w Kijowie, która dotyczyła znaczenia państw tranzytowych dla bezpieczeństwa energetycznego Europy. Stanowisko ówczesnego rządu słowackiego było powiązane z prowadzeniem coraz bardziej prorosyjskiej polityki. W tym okresie władze słowackie uważały, że Rosja powinna uczestniczyć we wszystkich rozmowach dotyczących dostaw gazu ziemnego do Europy, ponieważ według nich była wiarygodnym partnerem w tym zakresie²².

Poważniejszy problem w stosunkach ukraińsko-słowackich pojawił się na początku 2009 r. w związku z ukraińsko-rosyjskim konfliktem gazowym. W jego wyniku doszło do przerw w dostawach surowca na Słowację i zostało zagrożone bezpieczeństwo energetyczne tego państwa. Sprawa okazała się na tyle poważna, że 14 stycznia do Kijowa przybył premier Fico, a dwa dni później prezydent Gašparovič. Kryzys ten wpłynął na wzrost świadomości polityków słowackich co do konieczności zapewnienia dywersyfikacji dostaw (dlatego też Słowacja poparła plan budowy gazociągu Nabucco). Warto zauważyć, że w wyniku konfliktu gazowego pomiędzy Ukrainą i Rosją z 2009 r. Słowacja dziennie traciła aż 100 mln EUR, natomiast recesja spowodowana zakłóceniami dostaw surowca poskutkowała spadkiem PKB tego państwa o 1-1,5%. Ostatecznie przez trwający dwa tygo-

---

²² Ibidem, s. 50-53.

dnie kryzys Bratysława straciła łącznie 1 mld EUR²³. Wizja Ukrainy zintegrowanej z UE i jednocześnie skonfliktowanej z Rosją stawiała się mało atrakcyjna dla Słowacji, dlatego zmianę ukraińskiego rządu przyjęto na Słowacji z dużym spokojem. W 2010 r. kontynuowane były kontakty na najwyższym szczeblu, lecz akcent został przesunięty na problemy współpracy dwustronnej. Doświadczenia z początku 2009 r. skłaniały władze obu państw do współpracy w dziedzinie dywersyfikacji dostaw surowców energetycznych. Wobec braku pozytywnej reakcji ze strony Polski w sprawie wykorzystania ropociągu Odessa–Brody Ukraina wyszła z propozycją, rozważaną wcześniej już przez „pomarańczowych”, przedłużenia go w kierunku Słowacji i dalej do czeskiej rafinerii w Kralupach²⁴.

W kwietniu 2014 r. Ukrtransgaz i Eustream porozumiały się w sprawie zbudowania połączenia, które pozwoliłoby na odwrotną dostawę gazu na Ukrainę. Rozwiązaniem było szybkie wdrożenie nieużywanego gazociągu Wojań–Użhorod. Uzyskał on przepustowość 9,85 mld m³ gazu rocznie (ok. 27 mln m³ dziennie) w kierunku ukraińskim. W 2016 r. import gazu ze Słowacji na Ukrainę zwiększył się o 22%. Pod koniec roku ilość surowca przesyłanego przez ukraińskie linie prowadzące na Słowację spadła jednak

²³ Ł. Wojcieszak, *Bezpieczeństwo gazowe Słowacji. Perspektywy i bariery dywersyfikacji*, „Krakowskie Studia Międzynarodowe” 2019, nr 4, s. 176.

²⁴ E. Mironowicz, op. cit., s. 276.

z 148,9 do 120,8 mln m³ dziennie. Rewersowe dostawy gazu pochodzącego głównie z obszaru Rosji miały istotne znaczenie dla bezpieczeństwa gazowego Ukrainy. Według deklaracji strony ukraińskiej cena surowca sprowadzanego przez Słowację była niższa niż 385 USD za 1000 m³, a zatem pozostawała konkurencyjna wobec dostaw z Rosji. Uruchomienie rewesu na gazociągu Wojany–Użhorod było rezultatem kompromisu między Słowacją a Ukrainą wypracowanego dzięki Komisji Europejskiej. Zgoda na rewers pozwoliła władzom w Bratysławie przedstawiać Słowację jako państwo, które w istotny sposób pomogło Ukrainie w sytuacji kryzysowej. Dzięki temu Słowacja mogła także odrzucać oskarżenia o prowadzenie prorosyjskiej polityki. Punktem spornym w słowacko-ukraińskich relacjach energetycznych pozostaje wciąż uruchomienie rewesu na gazociągu Braterstwo stanowiącego główną trasę tranzytową rosyjskiego gazu w kierunku zachodnim. Ukraina zabiegała o zgodę Słowacji na ten duży rewers, gdyż zapewniłoby to techniczne możliwości importu z UE nawet do 30 mld m³ gazu rocznie, Słowacja jednak odrzucała ukraińskie zabiegi, argumentując, że stałoby to w sprzeczności z zapisami słowacko-rosyjskiego kontraktu gazowego²⁵.

Aktualnie najważniejszym wyzwaniem w zakresie dostaw i tranzytu gazu ziemnego dla obu państw jest budowa gazociągu NS2. Jego uruchomienie grozi całkowitym

---

²⁵ Ł. Wojcieszak, op. cit., s. 181.

wstrzymaniem przez stronę rosyjską tranzytu gazu do Europy przez terytorium Ukrainy i Słowacji. Już 10 września 2015 r., czyli kilka dni po ogłoszeniu przez Gazprom decyzji o utworzeniu konsorcjum NS2, premierzy Słowacji i Ukrainy Robert Fico i Arsenij Jaceniuk spotkali się w tej sprawie w Bratysławie. Głównym tematem ich rozmów była koordynacja działań obu państw służących zapobieżeniu powstaniu nowego gazociągu. Na wspólnej konferencji prasowej politycy oświadczyli, że uruchomienie NS2 będzie oznaczać znaczne zmniejszenie wpływów do budżetów ich państw z tytułu opłat tranzytowych: Słowacja potencjalnie traciłaby z tego tytułu ok. 400 mln EUR rocznie, natomiast Ukraina mogłaby utracić nawet ok. 2,5 mld USD każdego roku, co tylko pogłębiłoby jej i tak trudną sytuację gospodarczą.

Na posiedzeniu Rady Europejskiej w Brukseli 18 grudnia 2015 r. Słowacja, poparta przez 9 państw UE (pozostałe państwa V4 oraz Estonię, Łotwę, Litwę, Bułgarię, Rumunię i Włochy), podpisała wspólny list protestacyjny przeciwko realizacji projektu NS2 i wezwała pozostałe państwa unijne do solidarności. Na spotkaniu premier Robert Fico zwrócił uwagę, że NS2 nie ma uzasadnienia ekonomicznego, gdyż istniejący już gazociąg NS1 jest wykorzystywany tylko w 50% jego przepustowości tranzytowej. Podczas szczytu przywódcy państw członkowskich UE zgodzili się na upoważnienie Komisji Europejskiej do oceny zgodności NS2 z prawodawstwem UE oraz zasadami unii energetycznej. Dzięki powyżej opisanym działaniom Słowacji i Ukrainy

udało się uzyskać szersze wsparcie międzynarodowe dla tego pomysłu, jednak budowa kontrowersyjnego gazociągu NS2 nadal trwa i jest mało prawdopodobne, że projekt nie zostanie dokończony²⁶.

---

²⁶ Zob. M. Paszkowski, *Nord Stream 2... „niedokończone” zagrożenie dla bezpieczeństwa energetycznego państw Europy Środkowej i Wschodniej*, „Komentarze IEŚ” 2020, nr 206, <https://ies.lublin.pl/> [10.07.2021]; A. Sadecki, A. Łoskot-Strachota, J. Groszkowski, T. Dąborowski, *Europa Środkowa i Południowo-Wschodnia wobec projektu Nord Stream 2*, „Analizy OSW” 2015, <https://www.osw.waw.pl/> [10.07.2021].

3.

WSPÓŁPRACA SPOŁECZNA I TRANSGRANICZNA

3.1. Kwestia rusińska i problematyka etniczna we wzajemnych relacjach

Istotny element relacji słowacko-ukraińskich stanowi od początku lat 90. XX w. problematyka mniejszości rusińskiej. Rusini zamieszkują głównie w północno-wschodniej części Słowacji, na pograniczu z Ukrainą i Polską (zob. mapa 2); część z nich identyfikuje się też jako Ukraińcy. Wszyscy obywatele Słowacji mają konstytucyjne prawo do swobodnego wyrażania tożsamości religijnej i narodowej, dlatego rząd i odpowiednie ustawodawstwo krajowe traktują Rusinów i Ukraińców na Słowacji jako członków dwóch różnych mniejszości naro-

dowych. Na Ukrainie natomiast Rusini wciąż nie są oficjalnie uznawani za mniejszość narodową. Ustawa o mniejszościach narodowych Ukrainy, przyjęta przez Radę Najwyższą w czerwcu 1992 r., nie wymieniała Rusinów jako jednej z ukraińskich mniejszości narodowych. Było to spowodowane prawdopodobnie obawami władz ukraińskich o rozwój separatyzmu rusińskiego na Zakarpaciu i – co za tym idzie – groźbą dezintegracji terytorialnej Ukrainy. Jednocześnie w 2012 r. wpisano język rusiński na listę języków regionalnych tego państwa, co zostało z zadowoleniem przyjęte przez rusińskich działaczy. Od lat uważają oni jednak, że rząd ukraiński powinien pójść dalej i oficjalnie uznać Rusinów za odrębną narodowość w państwie. Aktualnie mniejszość rusińska jest traktowana na Ukrainie jako grupa etniczna o charakterystycznych cechach regionalnych, kulturowych i językowych.

Odmienne traktowanie i status prawny Rusinów na Słowacji i Ukrainie stały się u progu niepodległości obu państw punktem pewnych nieporozumień we wzajemnych relacjach. Nie udało się tego rozwiązać nawet działającemu od połowy lat 90. Międzyrządowemu Ukraińsko-Słowackiemu Komitetowi ds. Mniejszości Narodowych. Rządy obu państw zdecydowały bowiem o wyłączeniu z tej współpracy organizacji i instytucji rusińskich. W ten sposób Rusini stali się „mniejszością bezpaństwową”, co jest nowym zjawiskiem na obszarze Karpat po II wojnie światowej²⁷.

---

²⁷ A. Duleba, op. cit., s. 82-85.

Mapa 2. Obszary zamieszkałe przez Rusinów

Źródło: Rusini na Slovensku, <http://www.hks.re> [10.07.2021].

Według ostatniego spisu ludności na Słowacji z 2011 r. Rusini stanowią trzecią co do wielkości mniejszość narodową tego państwa, po węgierskiej (458 467 osób) i romskiej (105 738 osób). Po raz pierwszy od 1993 r. liczba Rusinów na Słowacji była wyższa niż Czechów (30 367). Mniejszość rusińska odnotowała również największy procentowy wzrost wśród wszystkich mniejszości narodowych żyjących na Słowacji w porównaniu ze spisem z 2001 r. – o 38% (lub 96% w porównaniu z danymi ze spisu z 1991 r.). Wraz z Rusinami wzrost procentowy odnotowały jeszcze mniejszości: rosyjska (25%), romska i polska (po 18%) oraz serbska (16%). Pozostałe mniejszości narodowe na Słowacji – Ukraińcy (31%),

Niemcy (13%) i Bułgarzy (11%) – odnotowały natomiast spadek populacji. Podczas gdy etniczni Słowacy byli tradycyjnie katolikami lub protestantami, Rusini deklarowali się natomiast głównie jako prawosławni, a od XVII w. także grekokatolicy. Według spisu z 1991 r. 178 733 osób podało swoją religię jako grekokatolicką, a 34 376 – prawosławną. Po ostatnim spisie z 2011 r. liczba grekokatolików i prawosławnych wzrosła i wyniosła odpowiednio 206 871 i 49 133 osób. To swoiste odrodzenie narodowe mniejszości rusińskiej na Słowacji w ciągu ostatnich dwóch dekad związane było m.in. z demokratyzacją życia politycznego Słowacji, które pozwoliło na swobodną identyfikację tożsamości narodowej i wyznaniowej swoich obywateli oraz aktywną działalnością powstałych na początku lat 90. XX w. organizacji reprezentujących Rusinów²⁸.

Główną instytucją, która po II wojnie światowej reprezentowała interesy Ukraińców w komunistycznej Czechosłowacji, było założone na początku lat 50. XX w. Stowarzyszenie Kulturalne Robotników Ukraińskich (*Kultúrny zväz ukrajinských pracujúcich*, KZUP). Na ostatnim zjeździe w 1990 r. KZUP został rozwiązany, powstały za to dwie nowe odrębne organizacje: Związek Rusinów-Ukraińców na Słowacji (*Zväz Rusínov-Ukrajincov Slovenska*, ZRUS) i Rusińskie Odrodzenie (*Rusínska obroda*, RO). Od początku funkcjonowania ZRUS popiera orientację proukraińską na Słowacji, nato-

---

²⁸ A. Duleba, op. cit., s. 86.

miast RO jest organizacją prorusińską. ZRUS kontynuuje wydawanie periodyków wydawanych przez dawny KZUP (dwutygodnik „Nove Zhytta” i dwumiesięcznik „Druzhno vpered”), natomiast RO rozpoczęła publikowanie dwóch nowych czasopism (dwutygodnik „Narodny novyny” oraz dwumiesięcznik „Rusyn”). Obie organizacje konkurują ze sobą w przekonywaniu Rusinów i Ukraińców do swojej tożsamości narodowej, szukają również poparcia dla własnej polityki w instytucjach państwowych. Od lat trwa też spór o majątek przejęty przez ZRUS po rozwiązaniu KZUP – chodzi przede wszystkim o niektóre ważne instytucje powstałe w okresie komunistycznym (m.in. Muzeum Kultury Rusińsko-Ukraińskiej w Svidniku, Teatr Alexandra Duchnoviča w Preszowie, Ukraiński Oddział Słowackiego Radia w Preszowie, Wydział Języka i Literatury Ukraińskiej na Uniwersytecie w Preszowie). Strona rządowa stwierdziła, że nie będzie ingerować w ten konflikt i obie organizacje muszą się same porozumieć w tej sprawie²⁹.

Po 1991 r. doszło także do odrodzenia na Słowacji ukraińskiego skautingu, kiedy to powołano w Preszowie Związek Skautów Ukraińsko-Rusińskiej Młodzieży Słowacji „Płast” (*Zväz skautov „Plast” ukrajinsko-rusínskej mládeže na Slovensku*). Organizacja ta kontynuuje tradycje ukraińskiego związku, który rozpoczął działalność na terenie Czechosłowacji w 1921 r. w Užhorodzie, od 1928 r. miał struktury

---

²⁹ A. Duleba, op. cit., s. 88.

w Preszowie i funkcjonował do 1939 r. W 1992 r. w Mikovej w kraju preszowskim odbył się pierwszy po 54 latach obóz letni, w którym wzięli udział ukraińscy skauci z Zakarpacia i Polski. Symboliczny wymiar miał udział w tym wydarzeniu Michala Štefucu, który w 1938 r. był komendantem ostatniego obozu skautowego na czechosłowackiej Rusi Podkarpackiej. Ważną instytucją kulturalną dla słowackich Ukraińców jest wspomniane Muzeum Kultury Ukraińsko-Rusińskiej w Svidniku. Jest to najstarsze muzeum mniejszości narodowych na Słowacji i jedno z największych w całym państwie. Powstało w 1956 r. w Preszowie (do 1993 r. jako Muzeum Kultury Ukraińskiej) i w 1964 r. zostało przeniesione do Svidnika. Placówka prowadzi współpracę z Zakarpackim Muzeum Regionalnym w Užhorodzie oraz Užhorodzkim Uniwersytetem Narodowym. Muzeum jest także współorganizatorem Dni Kultury Rusinów-Ukraińców na Słowacji.

W północno-wschodniej części kraju funkcjonuje ok. 160 zespołów ludowych mniejszości ukraińskiej. Charakter transgraniczny mają także wydarzenia kulturalne organizowane przez środowiska słowackich Ukraińców: festiwal teatralny w Medzilaborcach, festiwal folkloru Rusinów-Ukraińców w Kamiance, przegląd ukraińskich pieśni ludowych w Bardejowie, festiwal pieśni religijnych w Sninie i żeński konkurs recytatorski w Svidniku³⁰.

---

³⁰ J. Kowalczyk, *Mniejszości narodowe i etniczne a współpraca transgraniczna z udziałem obwodu zakarpackiego*, [w:] *Europa Środkowo-Wschodnia w procesie trans-*

Należy podkreślić, że od 2014 r. na Słowacji stale rośnie liczba ukraińskich migrantów ekonomicznych i studentów. W listopadzie 2018 r. słowacki rząd zgodził się na dalsze zmiany w ustawodawstwie w celu ułatwienia zatrudnienia obywateli państw trzecich. Z tego względu udział Ukraińców w strukturze zagranicznej migracji zarobkowej na Słowacji osiągnął w 2018 r. 13,2%. Dla porównania – w 2014 r. było to zaledwie 4,9%. Na koniec 2018 r. przebywało na Słowacji ok. 25 tys. mieszkańców Ukrainy, z czego 20,5 tys. było tam tymczasowo, a 4,4 tys. zamieszkiwało na stałe, Ukraińcy stanowili zatem trzecią największą grupę obcokrajowców na Słowacji. Powyższe oficjalne statystyki nie brały pod uwagę nielegalnych emigrantów, z których prawdopodobnie połowę stanowili właśnie obywatele Ukrainy.

W ostatnich latach zauważalny był również szybki wzrost liczby ukraińskich studentów na uniwersytetach na Słowacji: od 188 studentów stacjonarnych w roku akademickim 2013/2014 do 1851 w roku akademickim 2017/2018. Zwiększył się także procentowy udział Ukraińców wśród wszystkich studentów zagranicznych na Słowacji: od 3% w roku akademickim 2013/2014 do prawie jednej czwartej wszystkich studentów z zagranicy w roku akademickim 2017/2018. Dzięki wspólnym studiom i wymianom studenckim udało się

---

formacji i integracji. Wymiar polityczny, red. H. Chałupczak, M. Pietraś, P. Tosiek, Zamość 2010, s. 614-615.

w dużym stopniu poprawić wizerunek Ukraińców i Ukrainy w społeczeństwie słowackim³¹.

Nieco inaczej prezentowała się sytuacja mniejszości słowackiej na Ukrainie. W okresie radzieckim Słowacy byli praktycznie pozbawieni kontaktu z rodakami w Czecho-słowacji oraz nie mieli możliwości nauczania w języku ojczystym, co powodowało postępujący proces asymilacji. U progu niepodległości Ukrainy zdolność czytania i pisanie w języku słowackim zachowali niemal wyłącznie przedstawiciele starszego pokolenia. Według spisu powszechnego ZSRR z 1989 r. liczba etnicznych Słowaków mieszkających na Ukrainie wynosiła 7329 osób (0,02% ogółu ludności ukraińskiej), z czego 94% mieszkało w obwodzie zakarpackim, natomiast zgodnie z pierwszym ukraińskim spisem ludności z grudnia 2001 r. liczba etnicznych Słowaków zamieszkujących obwód zakarpacki wynosiła 5600 osób (0,5% ogółu mieszkańców tego regionu). Podczas gdy Rusini i Ukraińcy byli ludnością autochtoniczną Słowacji, Słowacy na Zakarpaciu wywodzili się głównie z emigracji zarobkowej zapoczątkowanej w XVIII w. przez osadników sprowadzanych tam do pracy przy powstających hutach, tartakach i wodociągach.

Za początkową datę rozwoju szkolnictwa mniejszościowego na Ukrainie w języku słowackim można przyjąć rok

³¹ T. Levoniuk, *A Trouble-Free Neighbor: What Should Ukraine Change in Relations with Slovakia?*, „New Europe Center” 2019, s. 8-9, <http://neweurope.org.ua/> [15.07.2021].

1992. Początkowo była to oddzielna klasa w jednej ze szkół podstawowych oraz oddział z nauką słowackiego w jednym z przedszkoli publicznych Użhorodu. Na bazie słowacko-języcznych klas utworzono w tym mieście w 2004 r. szkołę ze słowackim jako podstawowym językiem nauczania. Problematyka edukacji mniejszości narodowych stanowiła także przedmiot transgranicznej współpracy instytucji oświatowych. Na mocy umowy między Wydziałem Oświaty i Nauki Zakarpackiej Obwodowej Administracji Państwowej a Wydziałem Szkolnictwa Kraju Koszyckiego na studia na uczelniach wyższych Słowacji kierowano abiturientów narodowości słowackiej z Zakarpacia. W tworzeniu słowackiego szkolnictwa na Ukrainie istotną rolę odegrali nauczyciele ze Słowacji, głównie z regionów graniczących z obwodem zakarpackim.

Odrodzeniu kulturowemu sprzyjało też utworzenie w tym okresie obwodowej organizacji kulturalno-oświatowej Macierz Słowacka (*Matica slovenská*), która obecnie posiada dziesięć kół terenowych. Równie ważną rolę w odrodzeniu mniejszości słowackiej w regionie odegrały organizowane przez nią wydarzenia o charakterze kulturalnym, wspierane przez instytucje i stowarzyszenia ze Słowacji. W obwodzie zakarpackim od lat odbywa się najważniejszy na Ukrainie festiwal słowackiej twórczości ludowej Słowacka Zabawa (*Slovenská veselica*). Duże znaczenie dla integracji miejscowych Słowaków ma coroczny bal karnawałowy *Fašiangový ples*, którego gośćmi są działacze społeczni

i kulturalni oraz politycy z sąsiadujących regionów Republiki Słowackiej, m.in. były burmistrz Koszyc i prezydent państwa Rudolf Schuster. Organizowane są również liczne konkursy recytatorskie, przeglądy słowackiej piosenki ludowej. Od 1998 r. ukazują się w obwodzie zakarpackim periodyki w języku słowackim: Macierz Słowacka wydaje gazetę „Podkarpatský Slovák”, a Užhorodzké Towarzystwo Słowaków (*Užhorodský spolok Slovákov*) – rocznik „Slovenský kalendár”³².

3.2. Współpraca transgraniczna: geneza, struktury, finansowanie

Istotną rolę w rozwoju współpracy transgranicznej w regionie stanowiło powołanie przez przedstawicieli władz samorządowych Polski, Słowacji, Ukrainy i Węgier Euroregionu Karpackiego, które miało miejsce 14 lutego 1993 r. w Debreczynie. Ministrowie spraw zagranicznych Polski, Ukrainy i Węgier w specjalnym oświadczeniu udzieli wsparcia politycznego dla tej inicjatywy jako zgodnej z ich interesami i polityką zagraniczną. Deklaracja ministrów pozostała otwarta do podpisania przez stronę rumuńską i słowacką. Pełne poparcie dla nowego euroregionu zadeklarowała obecna na uroczystości sekretarz generalna Rady Europy Catherine Lalumière. Na początku działalności był on również

---

³² J. Kowalczyk, op. cit., s. 612-613.

finansowany przez amerykański Instytut Studiów Wschód-Zachód należący do grupy kapitałowej Georga Sorosa. Euroregion Karpacki był pierwszą tego typu strukturą w Europie, w skład której weszły wyłącznie regiony państw postkomunistycznych. Jednym z celów podnoszonych w trakcie procesu tworzenia euroregionu było łagodzenie ewentualnych konfliktów na tle narodowościowym³³.

Od początku wielkim entuzjastą utworzenia nowego euroregionu była strona ukraińska. Władze Użhorodu postrzegały ten projekt jako szansę na otwarcie Zakarpacia na świat, szybszą integrację z UE i rozwój współpracy gospodarczej w regionie. Jednocześnie ówczesne władze Lwowa uważały, że powstanie euroregionu stanowiło próbę przyłączenia zachodniej Ukrainy do Polski. Także strona węgierska optowała za utworzeniem nowej struktury transgranicznej. Władze lokalne Miszkolca i Debreczyna prezentowały jednak zasadniczo inną wizję nowego euroregionu niż pozostali partnerzy współpracy: Węgrzy dążyli do utworzenia Euroregionu Karpaty–Cisa, który obejmowałby swoim terytorium, oprócz obszaru karpackiego, także rumuński Siedmiogród oraz serbską Wojwodinę. Wskazywało to więc na zainteresowanie Budapesztu głównie problemem mniejszości węgierskiej w państwach sąsiednich, a nie realną współpracą transgraniczną. Ze względu na takie podejście partnerów

---

³³ W. Malendowski, M. Ratajczak, *Euroregiony. Polski krok do integracji*, Wrocław 2000, s. 116-117.

z Węgier w pracach przygotowawczych nad utworzeniem euroregionu nie wzięli udziału przedstawiciele Rumunii.

Bardzo sceptycznie do Euroregionu Karpackiego podchodził także rząd Mečiara – m.in. na początku 1995 r. negatywnie ocenił on decyzję Rady Euroregionu w sprawie pełnego członkostwa kilku słowackich powiatów. Ówczesny premier Słowacji widział w nowym euroregionie zagrożenie dla suwerenności i integralności terytorialnej młodego państwa. Ponadto negatywnie oceniał on fakt, że euroregion ten jest wspierany finansowo przez zagraniczne instytucje, których działalność (jego zdaniem) niekoniecznie miała odpowiadać interesom państwa słowackiego. Sytuację dodatkowo komplikował spór z Węgrami o status mniejszości węgierskiej na Słowacji i budowa kompleksu hydroenergetycznego Gabčíkovo–Nagymaros na Dunaju. Rumuńskie i słowackie samorządy terytorialne otrzymały możliwość uzyskania statusu członka zwyczajnego Euroregionu Karpackiego dopiero po zmianach politycznych w tych państwach i dojściu do władzy nowych proeuropejskich sił politycznych. Nastąpiło to – odpowiednio – w Rumunii w 1997 r. i na Słowacji we wrześniu 1998 r. Powołanie Euroregionu Karpackiego wywołało także burzliwą debatę publiczną w polskim Sejmie na początku 1993 r. Pojawiły się tam głosy krytyczne wobec polityki integracyjnej Polski³⁴.

---

³⁴ Ł. Lewkowicz, *Euroregiony na pograniczu polsko-słowackim. Geneza i funkcjonowanie*, Lublin 2013, s. 117-123.

W latach 90. XX w. Euroregion Karpacki borykał się z wieloma poważnymi problemami. Ze względu na uczestnictwo w nim słabo rozwiniętych regionów z państw niebędących wówczas członkami UE niemożliwe było korzystanie ze wspierającego współpracę transgraniczną programu Inter-reg. Przez pierwsze lata funkcjonowania nie miał on osobowości prawnej. Nie bez znaczenia była słaba infrastruktura komunikacyjna i graniczna w regionie. Dużym wyzwaniem był także bardzo szybki rozrost terytorialny euroregionu. Początkowo obejmował on obszar ok. 53 tys. km² i był zamieszkanym przez 5 mln osób. Obecnie jest to już terytorium o powierzchni ok. 150 tys. km², z blisko 15 mln mieszkańców. Trzykrotny wzrost terytorialny i ludnościowy wywołał poważne problemy organizacyjne w funkcjonowaniu euroregionu. Granice Euroregionu Karpackiego zostały wytyczone na podstawie granic jednostek terytorialnych państw członkowskich, m.in. jego ukraińską część tworzą cztery obwody (zakarpacki, lwowski, iwanofrankowski i czerniowiecki), natomiast stronę słowacką kraje koszycki i preszowski.

Obszar euroregionu charakteryzuje się następującymi cechami: (1) jest położony peryferyjnie w stosunku do centrów państw członkowskich, słabiej rozwinięte gospodarczo i w większym stopniu dotknięty bezrobociem oraz ubóstwem; (2) zamieszkują w nim liczne mniejszości narodowe i etniczne, przede wszystkim Polacy na Ukrainie, Ukraińcy w Polsce, na Słowacji i na Węgrzech, Węgrzy

w Rumunii i na Słowacji, ponadto w całym regionie transgranicznym mieszkają Romowie, a na pograniczu polsko-słowacko-ukraińskim m.in. Rusini; (3) w euroregionie łączą się trzy główne obrządku chrześcijańskie: rzymskokatolicki, greckokatolicki i prawosławny, w mniejszym stopniu występują tam także kalwinizm, protestantyzm i judaizm, co niewątpliwie wpływa na złożoność procesów euroregionalizacji³⁵.

Do zadań statutowych Euroregionu Karpackiego zalicza się: organizowanie i koordynowanie wspólnych działań promujących współpracę gospodarczą, naukową, ekologiczną, kulturalną, sportową, edukacyjną, wspieranie konkretnych projektów transgranicznych, a także ułatwianie współpracy z organizacjami i instytucjami międzynarodowymi. W ramach tego obszaru od początku stosunkowo dobrze rozwija się współpraca gospodarcza – w miastach przygranicznych organizowane są targi i giełdy handlowe, odbywają się fora gospodarcze, prowadzona jest kooperacja w zakresie kultury i oświaty, organizowane są cykliczne imprezy kulturalne. Ze względu na istotny potencjał przyrodniczy ważną rolę w euroregionie odgrywają kwestia ochrony zasobów środowiska i turystyka transgraniczna. Jednym z priorytetowych kierunków działań Euroregionu Karpackiego jest zasada Euroregion+. Zakłada ona integrację struktur oraz inicjatyw

---

³⁵ K. Gawron-Tabor, *Współpraca transgraniczna Grupy Wyszehradzkiej w procesie integracji europejskiej w latach 1989-2009*, Toruń 2013, s. 182-183.

instytucjonalnych z całego geograficznego obszaru Karpat pod egidą tegoż euroregionu. Od lat mówi się również o powołaniu strategii makroregionalnej UE na rzecz regionu Karpat, a także wyodrębnieniu specjalnego programu operacyjnego skierowanego na obszar euroregionu³⁶.

Oprócz wielostronnej współpracy euroregionalnej na pograniczu słowacko-ukraińskim tworzone są dwustronne sieci powiązań pomiędzy lokalnymi i regionalnymi samorządami terytorialnymi ze Słowacji i Ukrainy. Jest to możliwe dzięki podpisaniu 5 grudnia 2000 r. międzyrządowej umowy o współpracy transgranicznej, która weszła w życie 29 stycznia 2001 r. Zakres działania dokumentu objął położone przy granicy dwa słowackie kraje samorządowe: preszowski i košycki oraz ukraińskie obwody: zakarpacki, iwanofrankowski i lwowski. Należy zauważyć, że to swoiste zalegalizowanie lokalnej i regionalnej współpracy międzynarodowej nastąpiło dopiero 8 lat po powstaniu Euroregionu Karpackiego. W umowie znalazła się szczegółowa lista obszarów potencjalnej współpracy transgranicznej: (1) rozwój regionalny i planowanie przestrzenne; (2) transport i łączność; (3) handel transgraniczny; (4) energetyka; (5) ochrona przyrody; (6) ochrona i racjonalne wykorzystanie zasobów wodnych; (7) edukacja, szkolenia, badania i nauka; (8) opieka zdrowotna; (9) kultura, rozrywka i sport; (10) pomoc w przypadku

---

³⁶ Ł. Lewkowicz, *Współpraca transgraniczna państw Grupy Wyszehradzkiej: uwarunkowania, struktury, perspektywy*, „Prace Instytutu Europy Środkowej” 2020, nr 13, s. 55.

klęsk żywiołowych i innych katastrof; (11) rozwój turystyki; (12) problem pracowników w regionach przygranicznych; (13) współpraca gospodarcza (tworzenie spółek *joint ventures*); (14) gospodarka odpadami i komunalna; (15) rozwój rolnictwa oraz (16) opieka społeczna.

W celu promowania i koordynowania współpracy transgranicznej ustanowiono Słowacko-Ukraińską Międzyrządową Komisję ds. Współpracy Transgranicznej, uprawnioną do tworzenia grup roboczych zajmujących się szczegółowymi zagadnieniami. Na jej czele stanęli wiceminister spraw wewnętrznych Słowacji oraz wiceminister Ukrainy ds. rozwoju regionalnego, budownictwa, mieszkalnictwa i usług komunalnych. Dopiero w maju 2004 r. w Zemplínskiej Šíra-
vie na Słowacji przyjęto statut komisji określający jej zakres działalności, strukturę organizacyjną, budżet i procedury. W kolejnych latach komisja stała się główną międzyrządową instytucją koordynującą współpracę transgraniczną na słowacko-ukraińskim pograniczu, przygraniczne samorządy zaczęły zaś tworzyć infrastrukturę instytucjonalno-prawną kooperacji. Kraj preszowski zawarł umowy o współpracy z obwodami zakarpackim, iwanofrankowskim i lwowskim, natomiast Kraj koszycki podpisał umowę z Zakarpaciem. Ponadto zawarto szereg bilateralnych umów między słowackimi i ukraińskimi miastami (Michalovce – Użhorod, Preszów – Użhorod, Koszyce – Użhorod i Snina – Wielkie Berezne). W sumie 15 ukraińskich i słowackich miejscowości podpisało

transgraniczne i międzyregionalne umowy partnerskie, zrobiły to także stolice obu państw Kijów i Bratysława.

Praktyka kolejnych lat pokazała szereg problemów, przed którymi stanęły samorządy realizujące współpracę transgraniczną, takich jak m.in. niewystarczające zarządzanie transgraniczne; ograniczone zasoby finansowe samorządów; spory historyczne i tożsamościowe na pograniczu; niewystarczające ustawodawstwo dotyczące ochrony biznesu; różnice instytucjonalne (różne kompetencje władz regionalnych i lokalnych, niewydolność urzędów celnych paraliżujących drobny biznes, specyfika lokalnej administracji publicznej, policji i sądów); niewystarczająca infrastruktura (mała liczba przejść granicznych, niski standard dróg); korupcja utrudniająca rozwój handlu i przedsiębiorczości; niedokapitalizowanie lokalnych przedsiębiorstw oraz brak koordynacji w wykorzystaniu funduszy unijnych³⁷.

Rozwój słowacko-ukraińskiej współpracy transgranicznej byłby niemożliwy bez udziału specjalnych programów Unii Europejskiej skierowanych na jej zewnętrzne granice, takich jak Europejski Instrument Sąsiedztwa i Partnerstwa (ENPI). Pierwszy program transgraniczny Węgry–Słowacja–Rumunia–Ukraina ENPI na lata 2007-2013 wszedł w życie 23 września 2008 r. z budżetem 68 638 283 EUR. W jego ramach realizowane były cztery priorytety: (1) rozwój gospodarczy i społeczny; (2) podniesienie walorów środowiskowych;

---

³⁷ A. Duleba, op. cit., s. 112-114.

(3) zwiększenie efektywności granic oraz (4) wspieranie współpracy ludzi. Ogólnym celem projektu była zaś intensyfikacja i pogłębienie współpracy w sposób zrównoważony pod względem przyrodniczym, społecznym i gospodarczym między obwodami zakarpackim, iwanofrankowskim i czerńowieckim na Ukrainie oraz kwalifikującymi się i przyległymi terytoriami Węgier, Rumunii i Słowacji. Obszar programu objął ok. 598,9 km wspólnej granicy wspomnianych państw z Ukrainą.

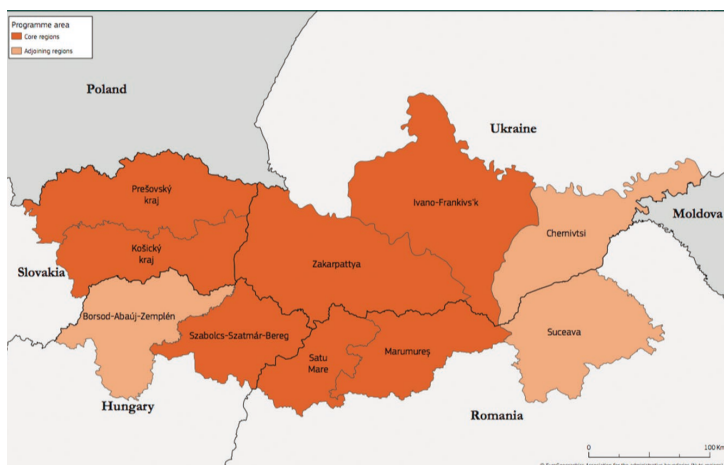
Współpraca transgraniczna była kontynuowana w kolejnych latach w ramach Europejskiego Instrumentu Sąsiedztwa (ENI). Program współpracy transgranicznej Węgry–Słowacja–Rumunia–Ukraina 2014-2020 otrzymał 74 mln EUR dofinansowania z ENI oraz Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego (mapa 3). Koncentrował się on na czterech priorytetach i działaniach, którymi były: (1) promocja lokalnej kultury i zachowanie dziedzictwa historycznego; (2) ochrona środowiska, łagodzenie zmian klimatu i adaptacja do nich; (3) poprawa dostępności do regionów, rozwój zrównoważonych i przyjaznych dla klimatu sieci i systemów komunikacyjnych; (4) wspólne wyzwania w zakresie bezpieczeństwa. Oprócz programu ENI Słowacja i Ukraina korzystały w ostatnich latach z bilateralnych projektów finansowanych z Norweskiego Mechanizmu Finansowego (NMF) i Mechanizmu Finansowego Europejskiego Obszaru Gospodarczego (MF EOG). W okresie programowania 2009-2014 strona słowacka przeznaczyła 12 720 000 EUR

na specjalną współpracę transgraniczną z Ukrainą. Program koncentrował się głównie na wspieraniu kontaktów międzyludzkich, wymianie doświadczeń i dobrych praktyk projektów transgranicznych między Norwegią i Słowacją, a także tworzeniu sieci w Europie. Zrealizowano wtedy 25 wspólnych projektów. Po sukcesie pierwszego programu Kancelaria Rządu Republiki Słowackiej zdecydowała o kontynuacji współpracy transgranicznej z Ukrainą w latach 2014-2021 w ramach programu *Dobre Zarządzanie i Współpraca Transgraniczna* z alokacją w wysokości 8 500 000 EUR z MF EOG oraz dofinansowaniem w wysokości 1 500 000 EUR z budżetu Słowacji. Jego celem była poprawa integralności i rozliczalności administracji publicznej³⁸.

Wspomniane programy transgraniczne niewątpliwie przyczyniły się do rozwoju kontaktów i dialogu między Słowacją a Ukrainą. Przede wszystkim pomogły zmniejszyć bariery geograficzne we współpracy poprzez budowę nowych lub ulepszenie istniejących połączeń transportowych; udało się także ograniczyć utrudnienia kulturowe poprzez lepsze zrozumienie specyfiki społeczno-gospodarczej sąsiada i wzajemną naukę języka. Do pewnego stopnia udało się również pokonać trudności technologiczne; wkład realizowanych projektów transgranicznych w dużej mierze ograniczał się

³⁸ V. Benč, *EU support programs for cross-border cooperation on its external border: focus on the border with Ukraine*, [w:] *Cross-Border Cooperation between Slovakia and Ukraine. Volume I: Impact of EU relations with Ukraine*, red. A. Duleba, Prešov 2019, s. 125-128.

Mapa 3. Obszar programu transgranicznego Węgry-Słowacja-Rumunia-Ukraina ENI na lata 2014-2020

Źródło: ENI CBC Programme Hungary-Slovakia-Romania-Ukraine, <https://tesim-enicbc.eu> [15.07.2021].

jednak do poziomu lokalnego i nie generował wyraźnych efektów w zakresie wzrostu konkurencyjności na szczeblu centralnym. Dzięki zewnętrznemu finansowaniu udało się jednocześnie zwiększyć tożsamość regionalną i współpracę instytucjonalną na obszarach przygranicznych.

Mimo trwającego już wiele lat wsparcia finansowego słowacko-ukraińskiej współpracy transgranicznej wciąż nie wyeliminowano szeregu istotnych barier kooperacji, m.in. różnego tempa rozwoju gospodarczego, dysproporcji dochodowych, różnej dynamiki wzrostu demograficznego, odmiennej polityki klimatycznej i zdrowotnej, nieskutecznej walki z przestępczością zorganizowaną i nielegalną

migracją czy nieskutecznego zarządzania granicami. Duże wyzwanie stanowi także finansowe uzależnienie podmiotów działających na obszarze pogranicza od programów UE i środków norweskich/EOG oraz brak alternatywnych źródeł finansowania współpracy z Ukrainą. Ponadto problemem są wciąż niewystarczające środki przekazywane na współpracę transgraniczną – z tego względu większość beneficjentów aplikujących o projekty ze wspomnianych programów nie otrzymuje żadnego wsparcia. Po zakończeniu okresu finansowania projekty często nie są kontynuowane. Duży obszar wsparcia programu Węgry–Słowacja–Rumunia–Ukraina 2014-2020 oraz jego szerokie cele skutkowały niepotrzebnym rozproszeniem środków unijnych³⁹.

---

³⁹ V. Benč, op. cit., s. 129-132.

4.

PODSUMOWANIE I PERSPEKTYWY WSPÓŁPRACY

Słowacko-ukraińskie relacje polityczne w latach 1993-2020 miały charakter sinusoidy. Od czasu pojawienia się Ukrainy i Słowacji na mapie politycznej Europy oba państwa były rządzone przez wielu aktorów politycznych, którzy podzielali różne rozumienie interesów narodowych własnego kraju i konsekwentnie projektowali je na relacje z drugą stroną. Ostatecznie interakcje poszczególnych ekip rządzących, motywowane podejściem do współpracy regionalnej, integracji europejskiej i Federacji Rosyjskiej, prowadziły w pewnych okresach do lepszego wzajemnego zrozumienia i współpracy, ale także do konfliktów i napięć w innych.

W okresie rządów Vladimíra Mečiaru Ukraina odgrywała marginalną rolę w słowackiej polityce zagranicznej. Państwo to znajdowało się w dużym stopniu w cieniu relacji Słowacji z Rosją. Mimo tego już w 1993 r. podpisano układ o dobrym sąsiedztwie, który uregulował wzajemne stosunki. Po dojściu do władzy proeuropejskiej, centroprawicowej koalicji z Mikulášem Dzurindą na czele doszło do progresu we wzajemnych relacjach. Nowy rząd w swoim programie zapowiedział poświęcenie większej uwagi stosunkom z Ukrainą jako największym sąsiadem.

Istotnym wydarzeniem wpływającym na rozwój wzajemnych relacji był kryzys na wschodzie Ukrainy. Słowacja zajęła wtedy dość niejednoznaczne stanowisko wobec konfliktu ukraińsko-rosyjskiego. Widoczne były również różnice w samym obozie rządzącym (m.in. spór na linii prezydent-premier). W kolejnych latach rząd Roberta Ficy miał w kontekście Ukrainy dwa zasadnicze cele: utrzymanie u wschodniego sąsiada stabilnej sytuacji oraz zachowanie stabilnego przesyłu gazu i ropy przez terytorium Ukrainy na Słowację. Pewnym problemem jest fakt, że od 2014 r. Słowacja i inne państwa regionu nie odgrywają istotnej roli w polityce zagranicznej Ukrainy. Dla Kijowa tradycyjnie pierwszoplanowe znaczenie ma współpraca z państwami silnymi i bogatymi. Szansę na rozwój bilateralnych relacji stanowi polityka zagraniczna nowego rządu Słowacji.

Jeśli chodzi o płaszczyznę ekonomiczną, Ukraina od kilku lat pozostaje ważnym partnerem Republiki Słowackiej

w dziedzinie wymiany handlowej. Wydaje się jednak, że potencjał wzajemnej współpracy gospodarczej nie jest w pełni wykorzystywany i wciąż istnieją nowe obszary, w których można nawiązać kooperację. Biorąc pod uwagę obecny stan gospodarki ukraińskiej, najbardziej perspektywicznymi dziedzinami dla bilateralnej współpracy gospodarczej pozostają m.in. energetyka (rewers gazu, charakter tranzytowy obu państw), wykorzystanie alternatywnych źródeł energii, budowa transgranicznej infrastruktury komunikacyjnej (drogowej, kolejowej, lotniczej, telekomunikacyjnej), modernizacja bazy produkcyjnej, rolnictwo i przemysł spożywczy (nowoczesne technologie produkcji roślinnej i zwierzęcej), technologie ochrony środowiska oraz przemysł drzewny.

Największym wyzwaniem stojącym przed Ukrainą jest korupcja, która utrudnia funkcjonowanie państwa na wszystkich szczeblach administracji publicznej. Kolejną kwestią jest nieefektywny proces legislacyjny spowodowany nadmiernymi wpływami oligarchów w ukraińskim parlamencie i rządzie, co komplikuje zbliżenie ustawodawstwa ukraińskiego do standardów europejskich. Trzecim największym problemem Ukrainy jest duża rotacja urzędników, która zmniejsza zdolności administracyjne służby państwowej. Dużym kłopotem dla obu państw pozostaje realizacja projektu NS2. Jeśli zostanie on uruchomiony, podważy to bezpieczeństwo dostaw gazu do całej Europy Środkowej, wzmacniając równocześnie monopolistyczną pozycję rosyjskiego Gazpromu jako zewnętrznego dostaw-

cy gazu. Zatrzymanie dostaw gazu ziemnego przez gazociąg Braterstwo może również spowodować wymierne straty dla Słowacji i Ukrainy z tytułu braku opłaty tranzytowej.

Bardzo ważną rolę we wzajemnych relacjach odgrywają współpraca społeczna i transgraniczna. Istotny element relacji słowacko-ukraińskich stanowi problematyka mniejszości rusińskiej. Rusini zamieszkują głównie północno-wschodnią części Słowacji i Obwód Zakarpacki na Ukrainie. Część z nich identyfikuje się też jako Ukraińcy. Słowackie władze traktują Rusinów i Ukraińców na Słowacji jako członków dwóch różnych mniejszości narodowych (Rusini są trzecią największą mniejszością narodową na Słowacji). Na Ukrainie natomiast Rusini wciąż nie są oficjalnie uznawani za mniejszość narodową. Warte odnotowania jest, że od 2014 r. na Słowację przyjeżdża coraz więcej pracowników i studentów z Ukrainy. Swoją rolę we wzajemnych relacjach ma również niewielka mniejszość słowacka zamieszkująca po stronie ukraińskiej.

Perspektywiczna wydaje się dobrze rozwinięta słowacko-ukraińska współpraca transgraniczna. Istotne znaczenie w tym zakresie ma powołany w 1993 r. Euroregion Karpacki. Od początku wielkim entuzjastą jego utworzenia była strona ukraińska. Władze Użhorodu postrzegały przyszły euroregion jako szansę na rozwój gospodarczy regionu i szybszą integrację z UE. Słowackie samorządy dołączyły do niego dopiero w 1999 r. W ostatnich latach tworzone były także dwustronne sieci powiązań pomiędzy lokalnymi i regionalnymi samorządami terytorialnymi ze Słowacji i Ukrainy.

Działalność transgraniczna była możliwa w dużym stopniu dzięki specjalnym programom transgranicznym UE, takim jak Europejski Instrument Sąsiedztwa i Partnerstwa czy Europejski Instrument Sąsiedztwa. Korzystano również z funduszy norweskich i EOG. Dzięki nim udało się zrealizować szereg projektów infrastrukturalnych, administracyjnych, ekologicznych i społecznych. Wciąż nie wyeliminowano jednak szeregu istotnych w kooperacji barier, m.in. tych ekonomicznych, dotyczących zarządzania granicami i walki z przestępczością zorganizowaną oraz nielegalną migracją.

W celu podtrzymania dobrych relacji słowacko-ukraińskich wskazane jest wzmocnienie dialogu politycznego z „przyjaciółmi Ukrainy” na Słowacji. Chodzi przede wszystkim o kontynuowanie przyjaznych stosunków na szczeblu prezydenckim, parlamentarnym, rządowym i samorządowym. Prezydent Słowacji Zuzana Čaputová powinna zaangażować się w tworzenie Platformy Krymskiej, międzynarodowej inicjatywy strony ukraińskiej poświęconej problematyce anektowanego półwyspu, która będzie działać w formie koordynacyjno-dialogowej. W ramach tego projektu Ukraina wraz ze Słowacją i innymi partnerami może pracować nad zwiększeniem presji politycznej i dyplomatycznej na Kreml, przeciwdziałaniem naruszeniom praw człowieka, a także przewyżnianiem wyzwań związanych z bezpieczeństwem, gospodarką, ochroną środowiska. Na szczeblu parlamentów obu państw powinny być tworzone specjalne „grupy przyjaźni”, które składałyby się z posłów

zaangażowanych w problematykę słowacko-ukraińską. Rządy obu państw powinny kontynuować wspólne działania na forum UE wymierzone przeciwko projektowi NS2.

Kluczowe znaczenie dla budowania współpracy ma również zaangażowanie ekspertów, dziennikarzy i liderów opinii w obu państwach. W celu przekazywania rzetelnych informacji o stanie relacji i sytuacji wewnętrznej Ukrainy wskazane jest organizowanie wizyt studyjnych dla słowackich ekspertów i dziennikarzy, realizowanie wspólnych projektów think-tanków oraz wymiany akademickie dla kadry naukowej i studentów. Jeśli chodzi o płaszczyznę transgraniczną, należy zastanowić się nad powstaniem specjalnego programu dla krajów preszowskiego i koszyckiego oraz obwodu zakarpackiego. Słowacja i Ukraina powinny skutecznie lobbować za jak najlepszymi zapisami nowego programu ENI na lata 2021-2027. W celu udrożnienia ruchu granicznego niezbędne jest także lepsze zarządzanie wspólną granicą i zwiększanie przepustowości przejść granicznych między Ukrainą i Słowacją. Wskazane są nowe programy rządowe wspierające mniejszość rusińską i ukraińską oraz migrantów ekonomicznych z Ukrainy.

BIBLIOGRAFIA

16% of natural gas consumed in Europe flows through Ukraine, <https://www.eia.gov/> [10.07.2021].

Benč V., *EU support programs for cross-border cooperation on its external border: focus on the border with Ukraine*, [w:] *Cross-Border Cooperation between Slovakia and Ukraine. Volume I: Impact of EU relations with Ukraine*, red. A. Duleba, Prešov 2019.

Čaputová in *Ukraine: Every country can freely choose where it wants to belong*, <https://spectator.sme.sk/> [05.07.2021].

Czyż A., *Współpraca regionalna państw Grupy Wyszehradzkiej. Doświadczenia i perspektywy*, Katowice 2018.

Duleba A., *Slovak – Ukrainian relations: policies, perceptions, and practices*, [w:] *Cross-Border Cooperation between Slovakia and*

- Ukraine. Volume II: Impact of intergovernmental relations*, red. A. Duleba, Prešov 2019.
- Ekonomická informácia o teritórii: Ukrajina 2020*, Ministerstvo zahraničných vecí a európskych záležitostí Slovenskej Republiky, s. 14-15, <https://www.mzv.sk/> [10.07.2021].
- ENI CBC Programme Hungary-Slovakia-Romania-Ukraine*, <https://tesim-enicbc.eu> [15.07.2021].
- Gawron-Tabor K., *Współpraca transgraniczna Grupy Wyszehradzkiej w procesie integracji europejskiej w latach 1989-2009*, Toruń 2013.
- Groszkowski J., Gniazdowski M., Sadecki A., *Wyszehradzka kofonia wobec konfliktu rosyjsko-ukraińskiego*, „Analizy OSW”, <https://www.osw.waw.pl/> [01.07.2021].
- Hutňan M., *V4 a Ukrajina o spolupráci a ochrane hraníc*, <https://dennik.hnonline.sk/> [01.07.2021].
- Kašťáková E., Bebiaková D., *Evaluation of the Current Foreign Trade Relations between Slovakia and Ukraine Affected by the Global Changes in the World Economy*, „*Studia commercialia Bratislavensia*” 2016, t. 9, nr 34.
- Kowalczyk J., *Mniejszości narodowe i etniczne a współpraca transgraniczna z udziałem obwodu zakarpackiego*, [w:] *Europa Środkowo-Wschodnia w procesie transformacji i integracji. Wymiar polityczny*, red. H. Chałupczak, M. Pietraś, P. Tosiek, Zamość 2010.
- Lačný M., *Bilateral trade and economic relations between Ukraine and Slovakia*, [w:] *Cross-Border Cooperation between Slovakia and Ukraine. Volume II: Impact of intergovernmental relations*, red. A. Duleba, Prešov 2019.
- Legucka A., „*Pomarańczowa Rewolucja*” – wybór strategiczny w polityce zagranicznej i bezpieczeństwa Ukrainy, „*Zeszyty Naukowe AON*” 2006, nr 2.

- Levoniuk T., *A Trouble-Free Neighbor: What Should Ukraine Change in Relations with Slovakia?*, „New Europe Center” 2019, <http://neweurope.org.ua/> [15.07.2021].
- Lewkowicz Ł., *Euroregiony na pograniczu polsko-słowackim. Geneza i funkcjonowanie*, Lublin 2013.
- Lewkowicz Ł., *Nowa polityka zagraniczna Słowacji: wzmocnienie orientacji transatlantyckiej i aktywna współpraca regionalna*, „Komentarze IEŚ” 2020, nr 184, <https://ies.lublin.pl/> [05.07.2021].
- Lewkowicz Ł., *Współpraca transgraniczna państw Grupy Wyszehradzkiej: uwarunkowania, struktury, perspektywy*, „Prace Instytutu Europy Środkowej” 2020, nr 13.
- Malendowski W., Ratajczak M., *Euroregiony. Polski krok do integracji*, Wrocław 2000.
- Marušiak J., *Contradictory messages of Slovakia's Eastern Policy in 2018*, „Yearbook of Slovakia's Foreign Policy” 2018.
- Mironowicz E., *Polityka zagraniczna Ukrainy 1990-2010*, Białystok 2012.
- Paszkowski M., *Nord Stream 2... „niedokończone” zagrożenie dla bezpieczeństwa energetycznego państw Europy Środkowej i Wschodniej*, „Komentarze IEŚ” 2020, nr 206, <https://ies.lublin.pl/> [10.07.2021].
- Rusíni na Slovensku, <http://www.hks.re> [10.07.2021].
- Sadecki A., Iwański T., Groszkowski J., *Sąsiad odkrywany na nowo. Stosunki Czech, Słowacji i Węgier z Ukrainą*, „Raport OSW” 2017, <https://www.osw.waw.pl/> [05.07.2021].
- Sadecki A., Łoskot-Strachota A., Groszkowski J., Dąborowski T., *Europa Środkowa i Południowo-Wschodnia wobec projektu Nord Stream 2*, „Analizy OSW” 2015, <https://www.osw.waw.pl/> [10.07.2021].
- Uznesenie vlády SR 668/2000 k návrhu na uzavretie Dohody medzi vládou Slovenskej republiky a vládou Ukrajiny o doplnkových opatreniach na budovanie dôvery a bezpečnosti.*

Wojcieszak Ł., *Bezpieczeństwo gazowe Słowacji. Perspektywy i bariery dywersyfikacji*, „Krakowskie Studia Międzynarodowe” 2019, nr 4.

Wspólna strategia Rady Europejskiej z dnia 11 grudnia 1999 r. w sprawie Ukrainy 1999/877/WPZiB, Dz. U . WEL.99.331.1.

Zmluva medzi Slovenskou a Ukrajinou o dobrom susedstve, priateľských vzťahoch a spolupráci. Z.z. 177/1994.

Żarna K., *Od Mečiaru do Dzurindy. Główne kierunki polityki zagranicznej Republiki Słowackiej w latach 1993–2002*, Rzeszów 2015.

Żarna K., *Ukraina w polityce zagranicznej Republiki Słowackiej w latach 1993-2002*, [w:] *Ewropejskij Sojuz ta Ukraina: perpektiwy transformacii dwostoronnich widnosti*, red. I.S. Bik, M.M. Mikiewicz, H.B. Antoniuk, I.M. Grabinskij, Lviv 2013.

Spis map i tabel

Mapa 1. Główne gazociągi przechodzące przez terytorium Ukrainy

Mapa 2. Obszary zamieszkałe przez Rusinów

Mapa 3. Obszar programu transgranicznego Węgry–Słowacja–Rumunia–Ukraina ENI na lata 2014-2020

Tab. 1. Rozwój handlu zagranicznego Słowacji z Ukrainą w latach 1993-2003 w mln USD

Tab. 2. Rozwój handlu zagranicznego Słowacji z Ukrainą w latach 2008-2014 w mln EUR

Tab. 3. Rozwój słowacko-ukraińskiej współpracy handlowej w latach 2015-2019 w mln EUR

Dr Łukasz Lewkowicz

Starszy analityk w Zespole Wyszehradzkim IEŚ

Politolog. Doktor nauk humanistycznych w zakresie nauk o polityce. Adiunkt w Katedrze Myśli Politycznej Instytutu Nauk o Polityce i Administracji Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie. Zainteresowania badawcze: historyczne i współczesne stosunki polsko-słowackie, polityka wewnętrzna i zagraniczna Słowacji, funkcjonowanie Grupy Wyszehradzkiej i Inicjatywy Trójmorza, współpraca transgraniczna w Europie Środkowej, komunikowanie polityczne, myśl geopolityczna. Praktykant w Ambasadzie RP w Bratysławie. Odbił staże naukowe na Słowacji, w Czechach i na Litwie. Autor licznych artykułów naukowych i książek, w tym monografii autorskich: *Współpraca transgraniczna państw Grupy Wyszehradzkiej: uwarunkowania, struktury, perspektywy*, „Prace IEŚ” 2020, nr 13; *Federacja Rosyjska w polityce wewnętrznej i zagranicznej Republiki Słowackiej (1993-2020)*, „Prace Centrum Europy Wschodniej UMCS”, Lublin 2020; *Euroregiony na pograniczu polsko-słowackim. Geneza i funkcjonowanie*, Lublin 2013.

ISBN 978-83-66413-51-1

www.ies.lublin.pl